This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

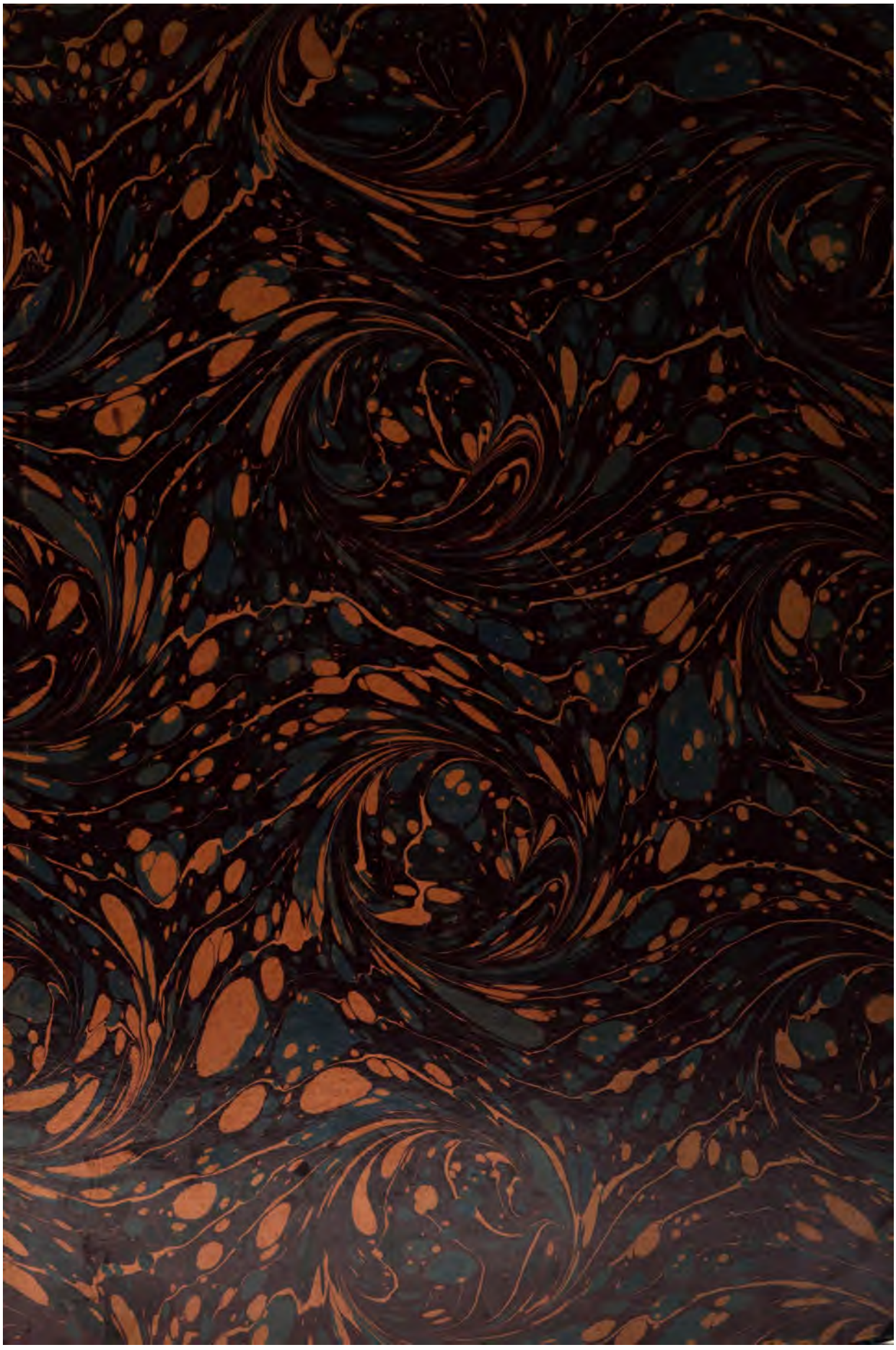

L+1.793.2

Harvard College Library

FROM THE

CONSTANTIUS FUND

Established by Professor E. A. SOPHOCLES of Harvard University for "the purchase of Greek and Latin books (the ancient classics), or of Arabic books, or of books illustrating or explaining such Greek, Latin, or Arabic books."

TACITUS SOM TÄNKARE

AF

F. GUSTAFSSON

AKADEMISK INBJUDNINGSSKRIFT

HELSINGFORS 1906

TACITUS SOM TÄNKARE

AF

F. GUSTAFSSON

AKADEMISK INBJUDNINGSSKRIFT

HELSINGFORS 1906

..793.2

HARVARD COLLEGE
JUN 30 1914
LIBRARY.
Constantius fund

HELSINGFORS
OSAKEYHTIÖ WEILIN & GÖÖS AKTIEBOLAG
1906

Tacitus som tänkare.

I de verk af Cornelius Tacitus,*) som bevarats till vår tid, och
1 i de få uppgifter forntiden lämnar om honom, framträder han som
en förnäm personlighet, en öfverlägsen begåfning och en djupgående
ande. Han är nära förbunden med en af tidens mest betydande
2 statsmän, han blir snart berömd som en litterär förmåga och som
talare på den rättsliga arenan, han blir domstolspresident och stiger
alt högre i administrativa värf, i viss mån oberoende af de starka
växlingarna i regeringen. Full af grämelse tjänar han äfven under
Domitianus och söker en tröst i grundliga studier, till hvilka hans
embeten gåfvo särskild, mångfaldig anledning.

Tacitus står på höjden af sin tids bildning, han är ej helt fri från
dess retoriska, effektsökande läggning, tillika visar han stor sympati
för poesin och för en idealistisk uppfattning, men hans utveckling
har skärpt hans praktiska blick, och realiteten tager försteget i hans
litterära alstring och hela hans åskådning. Den juridiska och admi-
nistrativa verksamheten tog han allvarligt, men de fyllde ej helt
hans håg, utan gåfvo honom god tid att sysselsätta sig med historiska
3 källstudier, för hvilka han redan i ungdomen tyckes hafva intresserat
sig. Historieskrifningen, med dess ideella mål och dess reella värde,
blef så helt naturligt hans lifsuppgift, och dess närmaste objekt var
den romerska furstemakten med alt hvad till den hör, tidens egen-
domligaste och djupast ingripande företeelse.

Står Tacitus själf midt i principatet och erkänner dess nöd-
vändighet, ställer han sig tillika öfver dess förvillelser, ty hans ideal

*) Hvad här inledningsvis anföres är närmare motiveradt i „Tacitus som häfdatecknare", Helsingfors 1905, där äfven litteraturanvisningar äro att finna. — Öfriga noter stå efter texten.

är republiken, och hans oafvisliga fordran, äfven för samtiden, är den personliga friheten, särskildt i motsats till trälsinnet. Han ställer sig ock öfver furstemaktens innehafvare, erkänner deras vackra drag och regeringshandlingar, men fördömer strängt deras illdåd och i synnerhet deras handtlangare, redan i Historiae, men i synnerhet, med stegrad yttre anledning, i annalerna.

Tacitus är aristokrat, framhåller sällan folket och afskyr pöbeln, men genomskådar fullt sina likars svaghet och prisar oförbehållsamt bragder af mannen eller kvinnan af folket. Framför alt är Tacitus romare, men han förbiser icke provincialerna, och han röjer ofta en stark medkänsla för barbarerna och deras frihetskamp, särskildt germanernas.

Är det nu statsintresset, maktställningen och det allmänna 1
läget som utgöra hufvudsynpunkten hos Tacitus, går han, vare sig det gäller ting eller människor, till sitt verk icke som advokat för den ena eller andra saken, för den ena eller andra personen, sällan ens för själfva den romerska staten, utan som domare, vägande för och emot, om han ger eller om han icke ger ett utslag.

Styrkan till denna objektivitet i alt hufvudsakligt kunde 2
Tacitus, då han ofta framställde de dystraste ämnen, icke hemta allenast från sina domarevärf och sin i viss mån upphöjda ställning, utan han tog den ur sin till botten gående, alt genomsökande själ.
Redan som advokat hade han öfvat sig i psykologiska betraktelser, 3
och den så grundlagda uppfattningen fördjupade han till en fullkomlig lifssyn, som genomgår hela hans verk och äfven ger den tänkande läsaren ett större intresse för de grufliga tilldragelserna 4
och de mörka gestalterna från den romerska kejsartiden.

Det är också den psykologiska analysen som med sin ursprunglighets kraft och sin verklighets styrka genombryter, dels upphäfver, dels adlar den retoriska konventionalismen i Taciti stil — från och med hans Germania — och gifver stilen en ställvis poetisk, alltid egen färg. Denna färg är det som förledt många att i Tacitus se ett slags poet. De förbise hur mycket han saknar skaldens vidt sväfvande fantasi och fulla uppgående i sitt verk, saknar inspirationens och diktionens fullhet och friska källsprång eller det blödande hjärtat eller — för att tänka på många moderna — det sjuka, på besynnerligheter riktade sinnet. För de visserligen icke få glanspunkterna i Taciti verk får man ej glömma hans mångsidiga och i det hela lugna framställning, hans afgjordt politiska, alldeles icke

poetiska åskådningssätt, hans kritiska, ofta obeslutsamma analys, hela hans karaktär af forskande och tänkande häfdatecknare. Ty detta är han, om han icke skall skärskådas uteslutande från modern vetenskaplighets synvinkel. Taciti verk och hans stil bära dissekeringens, sanningssökandets, icke självskapandets, skönhetssträfvandets prägel.

Detta bör icke förstås så, att Tacitus aldrig skulle röja någon känsla vid sina skildringar och analyser. Han kände tydligen i grund det republikanska tidehvarfvets historia och insåg att han rörde sig inom en period af förfall, från hvilket han i det stora hela icke fann någon återgång för medborgarne och staten. Då druiderna
1 förutspådde världsväldets öfverflyttande på folken ofvanom alperna, stämplar han väl detta som en overklig vantro, men han erkände
2 faran från germanerna som ödesdiger för romarriket. Han såg de moraliska förluster och den andliga kraftlöshet tyranniet fört med
3 sig; särskildt var motståndskraften vid enväldets förkastligaste yttringar bruten, och en veklig dådlöshet och njutningslystnad, så vidriga för den äkta romarandan, lågo öfver sinnena. Men just i
4 detta afseende verkade nya krafter i samhället, i synnerhet från provinserna, och ej minst kejsar Vespasiani personliga exempel en reaktion till det bättre.

Tacitus frågar sig om icke i världens gång och sedernas tillstånd ett kretslopp förefinnes. Icke blott det framfarna bör därför rosas, nutiden ger ock föredömen i berömvärd id och anledning till ädel täflan. Taciti förmenta pessimism och däraf förorsakade partiskhet inskränka sig till en manlig smärta och en därur hemtad maning till ståndaktighet i mannavärf, oberoende af tidens elände och regenternas sinnesart. Säkert bidrogo de tankar Tacitus vid olika fall uttalat, vare sig de äro hans egna eller ingingo i tidsmedvetandet, till upprätthållandet af romarsed och romarvälde under
5 sekler. Dessa tankar äro redan från denna synpunkt sedda värda att tillvaratagas.

Taciti reflexioner och tankar korsa hvarandra rätt mycket, utan att tviflen och motsägelserna i allmänhet visa spår af någon häftigare inre kamp, om ock af ett djupt begrundandes möda. De framträda icke för sin egen skull, utan gifva sig med en viss realistisk objektivitet ur de historiska händelserna eller karaktärsdragen.

Ännu mindre härstamma de från något filosofiskt system eller ens från ett abstrakt betraktelsesätt, lika litet som de ha någon bismak af moraliserande predikosjuka, sådan man icke kan förneka hos Seneca. Tacitus hade, oaktadt eller kanske i följd af sin mindre effektiva och mindre farliga ställning, ett kanske säkrare grepp i lifsföreteelserna än Seneca med all sin mångsidighet. Som etiker och i synnerhet som psykolog förefaller Tacitus att vara den öfverlägsne, den mer kritiske forskaren — för öfrigt också här vidt skild från en skaldeingifvelses helgjutna bilder och bildrika sentenser.

Om det filosofiska studiet yttrar sig Tacitus då och då i gammalromersk anda. Filosofin drog till sig den unge Agricolas upphöjda själ och lågande sinne starkare än försiktigheten bjöd, men 1
klokheten och åren mildrade hans ifver, och han förstod att iakttaga måtta i vishetssträfvandet, dess svåraste punkt. Tacitus erkänner sålunda liksom Cicero i viss mån det berättigade i ett fullt hängifvande åt filosofin, blott det icke hämmar medborgerlig verksamhet 2
eller för den på afvägar. Ett exempel. Då flavianerne ryckte mot Rom och pöbeln förledd af en mindre framgång för Vitellius beväpnat sig, lät denne till angriparne afgå sändebud; till dessa sällade sig en filosofiskt bildad riddare, som midt i de segerdruckna soldaternas leder diskuterade fredens fördelar och krigets fasor till löje och leda för mängden.

Filosofin kunde missbrukas till bemantlande af fel och laster eller blott till förlustelse. Men den vishetslära, som ledde medborgaren till en upphöjd åskådning, till dygd, till ståndaktighet och 3
tröst i ofärd, vinner Taciti fulla sympati. Dock intressera honom äfven filosofiska spörsmål af teoretisk art hos olika skolor, utan att han afgjordt ansluter sig till deras läror.

Huru föga systematiskt Tacitus sökte nå en fast filosofisk ståndpunkt, se vi i synnerhet af hans uttalanden i lifvets högsta frågor, hvilka han med antik naivitet ej sällan berör, men knapt nog ens vill besvara. Historieskrifvaren skall, menar han, utreda det allmänna läget, bakgrunden för händelserna och företagens 4
utgång, för att lära känna orsakerna och det förnuftiga sammanhanget; men i detsamma förklarar han att tilldragelserna ofta äro tillfälliga. Det heter t. ex. att man fruktar ett uppror af en tillfällighet eller någon orsak, och fysiska företeelser hafva tillfälliga 5

eller naturliga orsaker. — Då Nero genom sitt eget lättsinne och
1 en äfventyrares bedrägliga förespeglingar tror sig kunna finna en
2 omätlig skatt, hånas han af lyckan. — Det är i följd af ett tillfälligt
vredesutbrott han sparkar ihjäl sin gemål Poppaea. — Ja, Roms
3 brand uppstår af en tillfällighet eller i följd af Neros onda afsikt.

Fysiska företräden hos människan äro tillfälliga och kunna
4 jämte lyckliga omständigheter fåfängt prisas i stället för dygd och
förtjänst, medan man i en germanisk stam förstår att räkna krigslyckan till det osäkra, men tapperheten till det säkra. Lycka och tapperhet följas äfven åt, och lyckan bistår ofta den bättre saken eller åtminstone de djärfva. Äfven romerska folket gynnas ofta af
5 lyckan.

Lyckan kan i fjärran lägga grunden till en ny regering eller i
6 hemlighet hålla en ovärdig furste (Claudius) i beredskap. Den
ostadiga lyckan är nära nog en lifsmakt, som rör om hvarandra
7 höjd och djup. På sist antydda ställe gäller det dock ej mer än konsulsvärdigheter, liksom ofta annars den yttre ställningen i lifvet. I det hela styr lyckan, tillfälligheterna (fors fortuna fortuita) det mindre betydande, icke det afgörande. Dess växlingar hafva sina orsaker, men de förtjäna icke utforskas.

Emellertid närmar sig f o r s, f o r t u n a i synnerhet som med-
8 gång — sådan den ju ock dyrkades af romarne — eller c a s u s, den
vanligtvis olyckliga tillfälligheten, i vissa fall till likhet med eller motsats till ödet, f a t u m, den outransakliga, oundvikliga, afgörande
9 nödvändigheten i tingens ordning. Ödet är det som ger döden, i
synnerhet den oanade, förtidiga. Om en romersk befälhafvare, som
10 förföljes af otur, säges att han dog i följd af ödet eller af leda vid lifvet. Och Gaius träffas af en bråd död genom ödet eller styfmodern Livias svek. Ty genom ödet dör icke den som faller ett offer för brott, här finnes känd orsak eller tillochmed fri vilja.

11 Mot denna uppfattning om fri vilja strider icke den omständigheten, att Tacitus i förbigående anför ett yttrande af den druckne Claudius, som kunde tydas som ödet påbjöde honom moralisk slapphet. Ty man kunde naturligtvis skylla omoraliska orsaker på ödet. Och trohet som leder till undergång s e r b l o t t u t att vara bestämd af ödet. En samverkan med r[illegible] "- Vari undergång genom ödet eller Arminii öfverm[illegible]

När Silius rustar sig till bröllopet med kejsarinnan, gör han det af ödesdigert vanvett eller i den beräkning, att själfva faran var 1 det bästa skyddet mot den i alla fall hotande faran. — En af Tiberii män fann en gång på att motsätta sig hans grymma vilja 2 vare sig i följd af ödets inverkan — ty förut hade han ej visat prof på karaktärsfasthet — eller af en illa anbragt beräkning och fruktan för det ovissa. — Hos Pisos anhängare var den allmänna 3 fegheten en ödets skickelse, d. v. s. oförklarlig.

Nero aflägsnade sig från sin ädla gemål Octavia i följd af „ett öde“ (fato quodam) eller emedan det otillåtna i högre grad påverkade honom. En dylik individualisering eller specialisering af ödet finner man ock i några andra fall. — Det är öfvermaktens öde 4 att sällan vara beständig. — Flaviernas härförare följas af ett bättre öde och samvetsgrannhet. Och igenom ett större, mäktigare öde räddas Vespasianus från en säker död.

Något annorlunda än lyckan synes således ödet gynna en del. Men starkare framträder dock dess olycksbringande makt. Genom 5 ödet hade två så dåliga karaktärer som Otho och Vitellius utvalts till rikets fördärf. Och genom ödets skickelser tillrustas på en gång ett inhemskt och utländskt krig. — Judarne tolka kort före Jerusalems förstöring till sin fördel ödets skickelser i all deras väldighet.

Här, likasom annorstädes, framträder äfven ödets grufliga, outgrundliga, oundvikliga makt, dess „dolda lag“. Åt denna makt — icke t. ex åt lyckan — öfverlåter Tiberius valet af sin efterföljare. Men han döljer ej sin tanke om det kommande. Han förebrår Macro — som snart därpå utsläckte hans lifslåga — att han lämnade den sjunkande solen för den uppgående, han förutsade hos Gaius (Caligula), som belog Sulla, alla dennes fel, men ingen af hans förtjänster, han omfamnade under strida tårar den unge Tiberius, hvilket Gaius åsåg med hotfull blick, och han sade till denne: du skall döda honom och en annan dig.

Så kunna ödets skickelser icke heller undvikas, äfven om de 6 med tecken antydas. För dem finnes intet oöfverstigligt.

Ur några här anförda yttranden, hvilka dessutom ofta läggas i andras mun, kunde man frestas till den uppfattningen, att fatum, likasom ödet i modernt språk, blott vore ett talesätt utan djupare mening. Men detta motsäges af Taciti egna betraktelser öfver detta ämne ännu så sent som i annalerna. Då Lepidus, en allvarlig och 7 vis man, vid Tiberii hof lyckas gifva många af kryperiet tilltänkta

grymheter en god vändning och, utan att i detta afseende pålägga sig någon särskild försiktighet, åtnjöt i oförminskadt mått
1 anseende och gunst hos kejsaren, frågar sig Tacitus om furstarnas böjelse för den ena och fientlighet mot den andra likasom alt öfrigt beror af ödet och den lott oss gifvits vid födelsen eller ett något lägges i vågskålen af våra egna råd, så att man mellan tvärbrant trots och skamlig underdånighet kan gå en medelväg, fri så från lycksökeri som från faror.

Tiberius hade af en astrolog, som han varit färdig att låta döda, fått en — i själfva verket icke så stark — bekräftelse på dennes siareförmåga och upptagit honom bland sina förtrognaste vänner. Härtill fogar Tacitus följande reflexioner. „Vid dessa och dylika uppgifter blir det osäkert att afgöra om människolifvet välfves af ödet och en oföränderlig nödvändighet eller af tillfälligheters spel. De gamla filosoferna och deras skolor skilja sig i detta afseende. Många hafva den föreställningen att vårt väsendes upphof, vårt slut, öfverhufvud vi människor icke ligga gudarne om hjärtat; därför blir oftast sorgen de godas lott och glädjen bor hos de dåliga. — Däremot anse andra att ödet visserligen råder öfver tingen, men ej i enlighet med planeternas banor, utan i förening med tillvarelsens urgrund och det naturliga orsakssammanhanget. — Och likväl lämna tänkarene människan ett fritt val i lifvet, efter hvilket val det förestående's följd är viss. Ondt och godt är så icke det som mängden tror; flera som skenbart kämpa med motgång äro sälla, men rätt många äro eländiga trots stora yttre fördelar, om de förra ståndaktigt bära sitt läges tunga och de senare obetänksamt nyttja lyckans gunst.“ Tacitus sympatiserar väl med den senare förklaringen, men fäller för egen del intet utslag.

Gudarne nämnas i Taciti betraktelse på ett sätt som icke fullt tydligt skiljer dem från ödet. Så när Rhen sjunker och vattenbrist
2 uppstår, tages det som i lugna förhållanden är en tillfällig eller fysisk företeelse som öde och flodgudens vrede, liksom själfva naturen hade öfvergifvit romarnes sak. Capitolium hade nedbrunnit
3 genom en af ödet bestämd eld, ett tecken på himmelens vrede — detta dock lagdt i druidernas mun. Liksom denna olycka, hvilken verkligen synes uppskaka Tacitus, ej låg utom medborgares direkta och indirekta förvållande, anses gudarne öka människornas af

moraliska skäl föranledda onda. Ett af Neros blodigaste år märka 1
äfven gudarne med sjukdomar och hemsökelser i naturen. — Othos
och Vitellii maktlystna och rofgiriga härar hade väl icke af sig själfva 2
nedlagt striden, de drefvos till tvedräkten af samma gudavrede,
samma människoraseri, samma brottsliga orsaker.

Denna gudarnes moraliska vrede är väl i följd af tidens allmänna ondska och släktets vanmäktiga undfallenhet mot det onda den yttersta grunden äfven i sådana fall, där gudarne uppträda som hämnare, skenbart tillochmed orättvist. Så låter Germanicus i ett tal till upproriska soldater deras raseri vara ett verk af ödet och af 3
gudarnes vrede, icke af dem själfve. De förtidiga spådomarna om Neros slut efter mordet på modern bekymrade alls icke gudarne. Seiani maktställning med alla dess illdåd egde altför länge bestånd, icke så mycket i följd af hans slughet, hvilken ju ej hindrade hans slutliga störtande, som i följd af gudarnes vrede mot Rom. Så hafva gudarne icke heller omsorg om romarnes trygghet, utan de 4
tänka på straffande hämd. Och då under Neros — gudlösa —
tid trohet mot ett af kejsarens offer lönas med förlust af egendom och landsflykt, röjer detta gudarnes jämnmod i ondt som godt. 5
Ja, man kunde taga Taciti i förbigående fälda yttrande om fennernas trygghet mot gudarne som ett bevis på förnekelse af desses 6
moraliska väsende. Men fennerne äro „trygga mot människor, trygga mot gudar“ och hafva uppnått det svåraste, frihet från all önskan — om det retoriska yttrandet skall tagas efter orden, belyser det naturtillståndets ljusa sida, frihet från kulturlifvets kval och moraliska betänkligheter. Härmed kan jämföras Taciti tvifvel, om 7
gudarnes vrede eller gunst nekat germanernas land guld och silfver.

Neros blodsdåd och mångas feghet i döden väcka ej hat hos Tacitus: „det var gudamakternas vrede mot den romerska världen“, d. v. s. det allmänna förfallet och den medborgerliga slappheten ha frambesvurit det moraliska straffet äfven från höjden, och den enskilde blir mindre ansvarig för det allmänna onda. All tvekan om gudarne hos Tacitus som sedliga makter förtages af ett annat 8
yttrande af honom, det om branden på Capitolium. Detta var efter Roms grundläggning den sorgligaste och för det romerska folkets offentliga lif nesligaste gärning: att den allgode, allsmäktige Iuppiters boning, grundlagd af förfäderna och invigd till rikets fästegåfva, denna borg som ej Porsenna efter stadens kapitulation och efter dess intagning ej gallerna mäktat vanhelga, nu utan någon

utländsk fiende, genom furstars raseri förstördes och det „under gudarnes nådiga hägn, om våra seder tilläte ett sådant.“ Således icke ens denna olycka anser Tacitus för ett orättvist straff från gudarnes sida. Då han i det följande framhåller att Capitolium väl tidigare stått i lågor, men i följd af enskild anstiftan, att det stått så länge kampen gällt fosterlandet, att fullbordande efter konungarnas fördrifvande bör räknas friheten till ära, att borgens storartade prakt under följande perioder af omätlig rikedom mer utsmyckades än stegrades, att dess återuppbyggande nekades Sulla, så antyder Tacitus med alt detta en hel politisk åskådning: väldets alt för högt uppdrifna maktutveckling, lyxen och våldspolitiken afspegla i denna rikssymbolens historia sin moraliska inverkan.

Därför att de himmelska makterna äro etiska, heter det att
1 Thraseas moraliskt upphöjda opposition är som en röst af en öfver-
2 mänsklig makt, därför höra gudarne blott rättfärdiga böner, därför uppträda gudarne genom en plötslig omstämning af sinnena gynnande en god sak eller straffande brottet, så i romarnes kamp mot uppror, förräderi och yttre fiender. Så tyckas gudarne gynna Vespasianus
3 åtminstone enligt folktron, hvarvid dock Tacitus icke gör någon antydan om moralisk kraft, utan tillochmed om fysisk orsak; i det föregående sågo vi att flavierna i en annan — viktigare — sak bistodos af ödet. Äfven romarnes fiender, om de hafva en rättvis sak, kunna gynnas af gudarne.

I andra fall ställes gudarnes gynsamma inverkan bredvid naturliga orsaker. De krigiska brukterernas undergång tillskrifves grannstammar-
4 nas hat eller roflystnad — således moraliska orsaker — eller en viss gudagunst mot romarne; gudarne missunnade icke ens åsynen af kampen: mer än sextiotusen föllo icke för romerska vapen, utan till ögonfägnad, hvilket ju är ett mer storartadt skådespel. Det är här Tacitus tillägger sin bekanta önskan om fiendernas oenighet, såsom det högsta lyckan kan beskära riket under ödets hotande skickelser. Ville man här tillskrifva gudarnes roll en ironisk afsikt hos Tacitus — bevislig från modern, men ej från romersk synpunkt — kunde man jäm-
5 föra det offer, hvarmed Galba på sin undergångs dag säges trötta gudarne, som redan hörde till en annan kejsares välde; men dessa ord i förbigående bero blott på en konventionell, i alla fall romersk uppfattning om hvarje stads och makts skyddsgudar, som ju ock af segraren bortkallades. — Egendomlig är ock den tanken, att i striden
6 gudarne äro opartiska, om terrängen är lika för de kämpande.

En hungersnöd i Rom underlättas genom gudarnes välvilja och 1
en lindrig vinter. — Då Nero beträder Vestas tempel, öfverfalles han
af en plötslig skälfning och öfvergifver en planerad resa till orienten 2
antingen i följd af gudamaktens skrämmande inverkan eller af sam-
vetskval och oro. — Vid Cremonas förstöring kvarstår blott Mefitis
tempel utanför staden, skyddadt genom sitt läge eller gudamakten. —
Men egna oförrätter straffa gudarne själfva. — I andra fall, såsom
där moralisk afsikt kan tänkas, men naturlig förklaring har ett visst 3
företräde, framställes gudarnes ingripande som skenbart.

Likasom på några föregående, här refererade Tacitus-ställen
konkurrerar ödet med gudarne i de ord Germanicus döende, enligt 4
sin egen åsikt förgiftad, fäller: om hans bortgång berodde på ödet,
hade han rätt till bitterhet äfven mot gudarne för sin förtidiga död,
men han dör fången i andras ondska o. s. v. — abstrakt uttryckt
torde härmed menas, att orsaken till hans död är klar, men i annat,
outgrundligt fall borde åtminstone han icke hafva moralisk skuld
däri. — Mellan gudarne och lyckan finna vi utom det ofvan
anförda en karakteristisk jämförelse i fråga om öfverdrifna hedersbe- 5
tygelser åt Nero: ville man tacka gudarne för lyckans ynnest, skulle
ej ett helt år räcka till. Också här representerar fortuna det mindre
betydande. — Naturligtvis kunde gudarnes ingripande äfven för mindre 6
hederliga syftemål antagas af de felande, och mycket skylldes på
dem utan moralisk anledning. — Liksom ödet ställas gudarne bred-
vid människoviljan. Kungamakaren Mucianus säger åt Vespasianus
att det näst efter gudarna beror på honom själf, huru hans regering
skall utfalla.

Hvad gudarnes väsen angår, finnas hos Tacitus spår till en 7
rationalistisk uppfattning om Bacchus, Saturnus, Hercules, Phoenix
samt några af germanernas gudar o. a. d.; högre människor (och
djur) göras af folktron till gudar. Härmed kan man sammanställa
Drusi bön till sin aflidne fader och oppositionsmannens tvifvel om
Poppaeas gudomlighet efter döden. Större naturföreteelser tillägges ock en personlig, moralisk gudavilja: Oceanus har motsatt sig undersökningar rörande sig och Hercules, och ingen har vidare frestat dem; det har funnits mer öfverensstämmande med gudomlig vördnad att hysa tro än vilja veta om gudarnes verk. — Så vill Tibern själf alls icke veta af någon kanalisering, som skulle minska hans

tillflöden och hans ära, en åsikt som dock ej har något moraliskt stöd och kanske därför af Tacitus betecknas som vantro.

Ett renare gudsbegrepp har emellertid gjort ett starkt intryck
1 på Tacitus, så hos de dock så föraktliga och vidskepliga judarne: de fatta utan afbilder föremålet för sin dyrkan blott med tanken, och gudamakten är blott en; detta det högsta väsendet är evigt och oförgängligt, det kan ej afbildas. Äfven germanerne gifva gudanamn åt det väsen de förnimma med sin vördnad allena.

Emellertid egnar Tacitus i anslutning till folkreligionen synner-
2 lig uppmärksamhet åt gudarnes dyrkan och himmelska tecken; han gör det väl i högre grad från objektiv, historisk synpunkt än för att markera egen åsikt eller känsla. Så t. ex. egnar han ett helt kapitel åt ceremonierna vid den nya invigningen af Capitolium, här af patriotiska skäl med en tydlig sympati. Och då tvärtom gudsdyr-
3 kan missbrukas, nämner han i annan ton äfven detta. Då Poppaea födde en dotter, blef detta för Nero en glädje öfver mänsklig gräns, men alla gudomliga och mänskliga festligheter blefvo intiga genom barnets död några månader därefter, då kryperiet fick ny näring och dekreterade gudomlig ära åt den aflidna med präst och kapell. Senare berättas hur gudarne tackades vid afrättningarna af Pisos anhängare. Detsamma hade skett vid dråpen på modern och Octavia, likasom fordom vid lyckliga tillfällen. Stundom tyckes en sådan
4 vederstygglighet, såsom efter medborgarslaget vid Bedriacum, vända sig mot den lycklige segraren. — Bland brott mot helgedom kan
5 nämnas Neros bad i Marcias källa — hvars vattenledning ännu finnes i Rom — följden häraf blef ohälsa, som bekräftade gudarnes vrede.

I fråga om yttringar af högre makters vilja i aningar, syner, drömmar, järtecken, spådomar, orakelsvar, astrologiska uttydningar, tillochmed underverk ansluter sig Tacitus i sin framställning likaledes till det allmänna föreställningssättet, om ock oftast med kritik och utan att bestämdt uttala sin egen mening. I sammanhang med sitt referat af filosofiska satser angående ödets och gudarnes ingripande i världens gång (sid. 7) slutar han med den iakttagelsen, att de dödliga icke låta fråntaga sig den mening, att det kommande bestämmes vid en hvars första upphof; men att vissa saker utfalla

annorlunda än hvad förutsagts, beror på bedräglig okunnighet; därigenom undergräfves tillörlitligheten i siarekonsten, på hvars sanning dock forntiden och nutiden upplefvat tydliga bevis. Men gränsen emellan sann och falsk siarekonst är svår att uppdraga, och san- 1
ningen höljes ofta i dunkel.

Att hopleta sagolika och fantastiska notiser för att väcka sensation anser Tacitus under sin uppgifts värdighet, men han vill 2
icke vedervåga att rubba tron på allmänt spridda berättelser. Och så anför han en uppgift, att efter slaget vid Bedriacum en ovanlig fågel visat sig i en besökt park och icke låtit skrämma sig till flykt, utan försvunnit först vid Othos självmord, såsom man funnit af tidsberäkningar. Det bör märkas att Othos handling godkännes och lofordas af Tacitus. — I Alexandria uppmanas Vespasianus af en blind och en lam att bota dem. Han afvisar dem med löje — härvid en bärare af romersk uppfattning — men då de ej lämna honom i fred och en del läkare tänka sig en möjlighet till läkning — det kunde vara gudarnes vilja och fursten himmelens verktyg, — utför Vespasianus med glad förtröstan verket. Båda undren omtalas af närvarande alt ännu, då en osanning icke kunde vänta belöning, menar Tacitus. De sjuke hade hänvändt sig till Vespasianus på grund af Serapis' maning; i dess tempel inhemtar fursten kort därpå råd angående rikets angelägenheter och ser därvid en frånvarandes gestalt. — Samme Vespasianus hade före afgörandet, om han skulle
inlåta sig på tronstriden, tydligen påverkats af förebud, af offertyd- 3
ningar vid ett judiskt altare och af astrologiska beräkningar, hvilka han ock senare som kejsare öppet lät anställa. Han var nämligen icke oberörd af dylik vantro (superstitio), säger Tacitus, som dock i allmänhet röjer en berättigad sympati för kejsaren. — Något
mindre skeptiskt hade Tacitus tidigare yttrat: efter Vespasiani upp- 4
höjelse (fortuna) hafva vi trott på ödets dolda rådslag och att regeringsmakten var genom förebud och siaresvar bestämd åt honom och hans barn. — Med sympati och utförligt omtalas äfven det besök Titus gjorde i ett berömdt Venus-tempel och det svar han i hemlighet erhöll rörande sin framtid.

Det har framhållits att Tacitus i denna del af sitt historieverk står i ett visst beroende till en af sina föregångare, och det kan erkännas i afseende å skildringens utförlighet. Men äfven annars nämnas dylika märkvärdigheter. — Före sin seger öfver germanerna
har Germanicus en lycklig syn och ett lyckligt förebud. Tvärtom förut- 5

spåddes honom, berättas det, af oraklet i Kolofon en förtidig död; likaså visste Agrippina genom kaldeerna, att hon skulle mördas af sin son. Pisos gagnlösa adoption föregicks ock af hotande atmosferiska företeelser. Före en hungersnöd märktes flera järtecken i Rom — hvilka dock voro naturliga företeelser — och själfva nöden fattades som ett järtecken. Den försämring i tillståndet, som inträdde genom Claudii död, kunde man förstå på grund af talrika prodigier af märkligare art än de förut antydda. — Före ett romerskt nederlag i Britannien nedföll utan någon tydlig orsak en bild af segergudinnan med ansiktet nedåt, som om hon gåfve vika för fienden. Och likaså utan någon tydlig orsak skenar den häst af, som bar konsulsinsignierna, och far tillbaka, när den oskicklige Paetus öfver Eufratbron tågar in i Armenien; äfven andra olycksförebud uppräknas, hvilka dock Paetus föraktar. — Tillochmed för den föraktlige hofsmickraren Curtius Rufus omtalas en af ödet gifven förutsägelse honom till fördel. — Före Pisos sammansvärjning, som aflöpte så blodigt för anhängarne, utspriddes bland allmänheten flere järtecken, som förebådade öfverhängande olyckor, och de uppräknas här med
1 naiv utförlighet, nästan som hos Livius — hos denne sker det visserligen ofta utan egentlig anledning, medan Tacitus alltid inlägger någon mening i dylika fall, om han icke direkt opponerar sig mot den gängse öfvernaturliga uppfattningen af händelsens art.

Just detta gör han med en viss förkärlek, delvis i opposition till föregående, ännu mer traditionella historiker, eller ock tillfogar han en naturlig förklaring eller ställer en orsak bredvid det underbara. — Det är redan anmärkt i fråga om Vespasianus, och Tacitus framhåller äfven i afseende å Titus, att då man är böjd för att tro,
2 äfven tillfälligheter hållas för sannspådda. Vid de underliga järtecknen före Othos kamp med Vitellius, „hvilka särskilda författare offentliggjort“, observerades sådant, som förut i enklare tider iakttogs äfven under lugna förhållanden, men om hvilket man nu hör ordas endast då oro råder. Tillochmed vid Tiberns öfversvämning gafs åt tillfälliga och naturliga orsaker en vändning som gällde det järtecken och förebud. Samhället ger sin tydning åt alt, och alt möjligt fattas som järtecken af den lättrogna menigheten. En del förebud uppmärksammas först efter den förutspådda tilldragelsen. Äfven hexeri skänker man tillit. Särskildt märkliga voro de falska förutsägelserna om Tiberii död, om en stor riksskatt och om Neros slut.

Vitellii undergång förebådades väl genom underliga tecken, men det underligaste var han själf genom sin obegripliga slöhet. 1

Järtecknen tolkades också olika: när Nero skulle uppträda som konstnär, instörtade en teater efter publikens utströmmande; själf 2 upptog han det gynsamt för sig, de flesta tvärtom. Och en viss ironi ligger i Galbas auspicier, som hotade med attentat och en inre fiende, 3 hvilka profetior tvärtom förrädaren Otho, själf närvarande, tolkade till sin fördel.

Icke sällan yttrar sig Tacitus om magin och om astrologerna: detta slags människor, opålitliga för de mäktiga och bedrägliga 4 för sangviniska (sperantibus), skola alltid i samhället vara utsatta för förbud, men dock hållas kvar. Deras anhängare straffades strängt, men vi sågo Tiberius och Vespasianus, den senare öppet, erkänna deras konst.

I afseende å främmande nationers gudomligheter och heliga bruk förfar Tacitus med den romerska liberaliteten, som i allmänhet 5 var högst medgörlig i detta afseende; han nämner dem ofta, med aktning eller utan särskild skärpa i kritiken. Vantro (superstitio), som i mera absurda fall tillskrifves dem, förnekar han, som vi sett, ej ens hos den af honom aktade Vespasianus. Naturligtvis har rikets och det egna folkets religion ett visst företräde, och förakt för den är brottsligt. I följd af judarnes från de flesta folk af- 6 vikande gudstjänst, om hvilken Tacitus dock erhållit delvis oriktiga uppgifter, karakteriserar han dem som hemfallna åt vantro och stämda mot vanliga religionsbruk.

Bland transcendentala förhållanden återstår Taciti åsikt om själens odödlighet, som bäst framträder i slutkapitlet af Agricola. Om de renhjärtades (piorum) andar hafva en bostad, om stora själar icke utsläckas tillika med det fysiska lifvets gnista, såsom de vise anse, då må den bortgångne hvila ljuft, säger Tacitus, och kalla de kvarblifna till betraktande af hans dygder. Må de med sin känsla omfatta hans lifsrykte och hans andliga gestalt fastmer än den fysiska. Andens afbild är evig, och den kunna vi behålla och framställa i 7 vårt etiska förhållande. Alt det vi älskat, alt det vi beundrat hos Agricola förblifver och skall förblifva i människornas sinnen, i evigheten, i historien. — Det är svårt att i detta finna en bestämd tro på själens individuella odödlighet; endast i början finnes en antydan

1 om möjligheten däraf för en del människor. Det säkert och evigt fort-
lefvande är blott minnet och den därur utströmmande sedliga kraften.
— Icke heller i berättelsen om Senecas slut gifves de sörjande någon
2 annan tröst än minnet och den etiska styrkan. Jämförligt är ock
Tiberii yttrande mot gudomlig ära för sig, hvilket Tacitus synbar-
ligen med tillfredsställelse anför. — Och själens odödlighet är det
ej heller, då Agrippina framhåller att Augusti gudomliga anda öfver-
gått på henne.

Jämför man öfverhufvud Tacitus och Suetonius i afseende å den uppmärksamhet de skänka öfvernaturliga ting, finner man lätt att Tacitus stod öfver sin tid i en delvis rätt skeptisk kritik. Ville man försöka i korthet sammanfatta Taciti uttalanden och hans egen mening i dessa ämnen, måste man främst betona, att hans egen åsikt knapt i något fall uttryckligen angifves och i intet fall kan betecknas som afgjord. Om ock några oöfverstigliga gränslinjer icke af honom uppdragas mellan de makter som styra världsförloppet, urskiljer han dock i allmänhet tillfällighetens spel, lyckans lek — i synnerhet i naturföreteelser, i mindre betydande ting, i yttre lägen, i stridshvimlet, i maktställning — som en alldaglig, lättare, därför outredd kausalitet, vidare ödet som en fysiskt och moraliskt djupare ingripande, outgrundlig makt, slutligen gudarne, de i öppen dag liggande sedliga ideernas representanter, nådiga, men ock starka hämnare på hela folk, hela tidehvarf. Att en högre bestämmelse, en högre vilja på oförklarligt sätt eller utan synliga yttre orsaker tillkännagifves människan, är en allmän tro, och för den tala några utomordentliga fall, men oftast härskar vantro i dessa ting. Människans vilja har ej välde öfver alla dessa makter, men den är fri i så måtto, att hon åtminstone kan rädda sin själ, sin moraliska personlighet, sin ära. Af människosjälen lefver i alla fall minnet som en sedlig kraft.

Det finnes i alt detta ingen mystik, knapt någon öfvernaturlig, rent andlig tro, utom tron på de sedliga ideernas gudalika makt. I denna tro är Tacitus — trots alt det onda han såg, analyserade och skildrade — orubblig. Men längre tillät icke hans reella syn på tingen och hans forskaresinne honom gå i världsförklaring.

Rättsliga och statliga grundsatser hade Tacitus som historiker
större anledning att klargöra för sig än de religiösa. Men äfven
här sysselsätter han sig i sitt verk föga med de principiella och
teoretiska förutsättningarna för statslifvet eller ens med den bästa
statsformen. De äldsta människorna, säger han — riktigare kanske och 1
mindre naivt: fornålderns folk — lefde utan onda lidelser, utan skam-
liga brott och därför utan straff och tuktmedel. Belöningar behöfdes
icke, då det hederliga, sedliga (honesta) eftersträfvades självmant; och
då ingen lystnad trädde mot seden, fanns icke någon anledning till för-
bud och injagande af fruktan. Men efter det jämnlikheten begynte gå
förlorad, efter det ärelystnad och våld gjorde sitt intåg i stället för
måtta och blygsamhet, framträdde härskaremakt, som hos vissa folk
förblef bestående, hos andra ersattes med laglighet. De första lagarna
voro enkla som folken själfva. Med de tolf taflorna var allas likhet
inför lagen uppnådd. De följande lagarna främjade mest partiintres-
sen eller enskild fördel samt införde tvång och politisk förföljelse.
Med alt större förfall i samhället tillkommo alt flera lagar. Tve-
dräkten öfvergick det oaktadt till våldshandlingar mellan medborgare;
sed och lag gällde icke, det värsta blef ostraffadt, hedern förde till 2
undergång. Det utmattade samhället underkastade sig nu enväldet.

Visserligen är friheten af naturen gifven tillochmed de oskä- 3
liga djuren, och mannamodets motståndskraft är människans särskilda
tillhörighet, men den hos människan sedan gammalt inrotade makt-
lystnaden finner ny näring och nya utbrott i statens tilltagande stor-
het, medan i måttliga förhållanden jämnlikheten hölls för en lätt sak.
Med en tryggad stormaktställning inställer sig inre tvedräkt, och den
tilltager alt mer. Äfven hos den enskilde upplågar härsklystnaden
starkare än alla andra lidelser.

Med borttagandet af jämnlikheten försvinna de gamla äkta
sederna. Med herraväldet insmyga sig girighet, roflystnad och njut- 4
ningsbegär i samhället. Ädlingar, som i fattigdom sågo det värsta 5
onda, kunde nedlåta sig till testamentsförfalskning. Så blef ockret van-
ligt från de högres sida och en vanlig orsak till uppror och oenig-
het. Lagarna följdes icke, då det allmänna bästa sattes efter enskild 6
fördel, om ock å andra sidan storartad offentlig och enskild välgö-
renhet hade sina utöfvare, ännu under kejsartiden, såsom i forna dagar.

I synnerhet envåldsmakten fördärfvade samhället, såsom flera af Roms furstar visade i sin lifsutveckling och själfva insågo. Hofintriger, äfven från damernas sida, lycksökeri, opålitlighet omhvärfde fursten och undergräfde hans ställning. Var han äfven stark nog att genomskåda de flesta, stod han icke emot sina egna onda böjelser. Den maktägande var alt tillåtet.

Smickret och kryperiet, ett gammalt ondt i det politiska lifvet,
1 gillade furstens alla gärningar och lånade sig beredvilligt till handtlangare åt de värsta dåd, ja väckte tankar på sådana och antydde medlen. Då Nero efter mordet på sin moder, oaktadt de ledandes högtidliga tacksägelsefester, likväl tviflade på folkets stämning, borgade de nedrigaste vid hofvet för den och utbådo sig att gå före kejsaren, då han visade sig för folket. Och de funno alla i högre grad tillmötesgående än de hoppats: de olika stadsdelarnas befolkning mottog honom, senaten i festdräkt, fruar och ungdom i ordnade skaror. Som en triumfator öfver detta nationens trälsinne gick kejsaren upp till Capitolium och tackade gudarne, än mer förhärdad i laster.

2 Ju högre upp, dess mer förnedrade man sig i beställsamhet och falskhet. Och den ömkliga kryparen uppåt var förmäten mot de ringa och svår mot sina likar.

Man smickrade icke blott af nödtvång, utan köpt och gödd af kejsaren i ett utsväfvande lif. Det smaklösaste kryperiet tillbakavisades väl mången gång. Men finare former fingo sken af frisinthet och värdig-
3 het. Smickret är lika farligt då det öfverdrifves som då det uraktlåtes.

Med smickret går hand i hand hyckleriet hos furste och folk, skenet råder i offentliga förhandlingar, och den officiella lögnen är uppenbar. Den frihetskänsla och den rättvisa, som sällan tålas och
4 i minimala former eller med falskhet simuleras, äro blott till skada och till leda. I laglighetskampen, som någon gång fördes i senaten, segrade naturligtvis godtycket, om också ej utan vidare och med blott få röster, på samma sätt som lagarna besegrades äfven de tider, då de hade gällande kraf. Och likväl ljödo förhandlingarna i senaten
5 som om man följde lag, som man hade en konsul och hade politiskt lif. Tvärtom när regeringsmaktens styrka kräfdes, dröjde den af hycklade anledningar och tillät falska föreställningar spridas af
6 opporturitetsskäl.

Det enkla folket, som är mindre klokt och för sin ringa ställ-
7 ning har mindre att frukta, dolde mindre sina känslor. Och genom

missförstånd kunde det allmänna hyckleriet få ett eklatant afbrott. När man i Rom inbillade sig att Poppaeas välde var slut och Nero återkallat den populära Octavia, bröt glädjen ut med böner på Capitolium, med blomster smyckades Octavias bilder och uppställdes på offentliga platser, Poppaeas kullstörtades. Under loford åt fursten och jubel fyller menigheten palatskullen — då den skingras med gisselslag och vapen; slutet blef mordet på Octavia.

Hyckleriet hos Tiberius finner en förklaring i hans skaplynne 1
och föregåenden samt hans halfva, i början osäkra ställning. Märklig är den observationen, att Tiberius i allmännhet invecklade sig i tal, men vid plötsliga utbrott af sin verkliga mening var kort — om han icke någon gång gaf fritt, otvunget lopp åt goda afsikter. — Hos Nero framträdde hyckleriet mindre och tyckes strida mot hans uppbrusande, obändiga natur. Man har dock en klar bild af hans lömskhet, då man ser, huru han efter det första misslyckade attentatet mot Agrippina blef stel af skräck och fruktar en hämnare, huru han efter gärningen ännu är full af oro natten igenom, huru kryperiet ger honom nytt mod, huru han nu låtsar sorg öfver moderns död och smärta öfver sin egen säkerhet, huru omgifningen, som ej vexlar utseende likt människoanletet, röjer gärningen, huru han nu tvärtom far ut i vrede och vrånga beskyllningar mot den mördade och slutligen efter det officiella och allmänna kryperiet i anledning af saken blir alt djärfvare. — Också Neros konstnärliga böjelse och 2
hela hans falska ställning på en tron gifva en förklaring på hans inneboende och inöfvade hyckleri. Förträffligt är t. ex. hans tal om det „nådens solsken“ folket saknade i hans frånvaro.

Äfven det konstgreppet att skjuta skulden för förhatliga gärningar på andra var naturligtvis bekant för de maktägande i Rom. Då 3
Piso, som troddes hafva på Tiberii och kejsarmoderns hemliga anstiftan bragt Germanicus om lifvet, drogs för rätta, uppträdde Tiberius med ett synnerligen väl afvägdt och neutralt tal. Bland annat fann han sig nu vred öfver anklagarnes vanliga öfverdrift. Hans sorg och släktkärlek borde icke väga något mot den anklagade. Lagen borde gälla. Då hördes från det uppretade folket hotfulla rop utanför rådhuset, och man ville in effigie afrätta Piso. Dennas gemål, lika misstänkt och hatad, men med starkare protektion, lofvade förena sitt öde med sin mans, hvad än komma skulle. Men då hon genom Livia erhållit löfte om nåd, skilde hon sin sak och sitt försvar från mannens. Piso förtviflade nu, men hans största fasa var

anblicken af Tiberius, som utan en min af medlidande eller vrede, tillslöt sig för hvarje känsloyttring. Piso beröfvade sig lifvet, hans gemål räddades af Tiberius, som talade med blygsel och på en gång sig till skam; han skyllde på sin moders förböner. Mot henne vände sig nu alla rättsinnades tysta klagomål. Det kunde hon då tillåta sig att taga mot och samtala med sitt barnbarns mörderska och rycka henne ur rättvisans händer. Hvad lag förmår för alla medborgare, det gällde icke till förmån för Germanicus. Hennes försvar utgjordes af kejsaren och enkekejsarinnan. — Men resten blef blott en skenbild af ransakning.

Alla känslor kunde hycklas, sorg som glädje, vrede som fromhet och ärbarhet, hvilket Tacitus på särskilda ställen ofta med ovilja
1 anmärker. Dock kunde en lögn vara lofvärd, som då en slaf ger sig ut för sin herre och nedhugges i hans ställe.

Med enväldet följde angifvarenas framfart, isynnerhet vid verkliga och fingerade majestätsförbrytelser; med hot och skräck spriddes öfver alt i samhället en pestsmitta, som framlockades af tyranniet till fördärf för alla, äfven för dessa uslingar själfva. Gammalt som
2 nytt gräfdes upp, släkt och vänner spionerade på hvarandra.

Då Sabinus, slutligen den ende af Germanici klienter som efter
3 hans död vågade bevisa familjen tjänster, skulle anklagas af några karrierister, smög sig en af dem i hans förtroende, talade emot Seianus och kejsaren och framlockade dylikt tal från hans sida. Härtill lyssnade ur ett gömställe tre senatorer, hvilket skurkstreck de själfva blottade vid anklagelsen. Aldrig förut hade samhället varit så fyldt af ängslan och bäfvan som då, aldrig var man så förtegen tillochmed mot de närmaste; man undvek samtal och sammanträffanden, kända och okända; äfven mot den stumma liflösheten, tak och väggar, var man försiktig. Efter Sabini afrättning betygade Tiberius senaten sin tacksamhet för att den straffat en politiskt farlig person (rei publicae infensum); kejsarens lif var fullt af oro, då han måste misstänka försåt af sina fiender. — En hemsk scen utspelades i senaten, då Vibius
4 anklagar sin egen fader, som framsläpas ur sin landsflykt och illa klädd höjer sina af kedjor rasslande händer mot sin son, betygar sin oskuld och förbannar honom. Vittnen tala emot anklagelsen, och vansinnigt upprörd af sitt brott och af fruktan för massans vrede beger sig sonen bort, men tvingas af Tiberius att fullfölja anklagelsen.

En viss förföljelsemani uppammas hos och behärskar envåldshärskaren, äfven en så klok som Tiberius, men det onda förvärras genom lismeriet kring fursten. I synnerhet efter undertryckta sammansvärjningar ökas raseriet hos de maktägande, och i stället för bevis få misstankar eller fingerade beskyllningar fälla offren. — Icke ens barn skonas, och en moder pliktar med döden för att hafva be- 1
gråtit sin son, som Tiberius med despotisk lågsinthet bl. a. icke kunde förlåta hans bitande kvickhet.

Äfven det allvarliga ordets frihet undertrycktes alt mer och mer, blott enstaka exempel på en gagnlös och farlig frispråkighet eller ock en verksam frimodighet anföras af Tacitus, med tydlig tillfredsställelse i det senare fallet. Öfverhufvud väckte hvarje framstående verksamhet och all större popularitet regentens afund och fruktan. 2
Blott fordom tillätos romerska fältherrar vara segerrika; kortlifvade och osälla voro de som hade romerska folkets kärlek. Här gällde blodsband intet och intet den påtagligaste trohet, ej ens båda i förening, som hos Germanicus. Lömskt förtal eller det ännu farligare, svekfulla lofprisandet störtade de bästa, och hänsynen till furstens ängslan blef det bestämmande vid ädla företag.

Den administrativa medelmåttan stod sig längst, och feg overksamhet gällde för klokhet. Tillochmed under Vespasianus hade förtjänsten sina gränser.

Hela samhällets och rikets lösen under dessa tryckta tider blef en orörlig stillhet. Då friserna efter orättvis behandling från romarnes sida reste sig och upproret blef farligt, dolde Tiberius förlusterna för att icke behöfva öfverlåta krigföringen åt någon. Senaten bekymrade sig ej heller om de vanärande tilldragelserna vid rikets yttersta gränser. Det ängsliga inre läget upptog sinnena, och botemedlet söktes i kryperi. Och hur vidt skilda ärendena i senaten än voro från dylikt, beslöt man blott storartade hedersbetygelser åt Tiberius och Seianus.

Det motiv, som Tacitus här tillägger kejsaren, fruktan för en segrande öfverbefälhafvare, och som naturligtvis har i frågasatts af kritiken, blir förklarligt icke blott genom den allmänna erfarenheten från kejsartiden och ej minst Tiberii regering, utan ock genom den omständigheten, att tronpretendenter kunde uppstå och utropas i provinsen vid dylika tillfällen.

Ty militärväldet, som först reste sitt hufvud under de medborgerliga krigen i republikens sista tid, begynte efter Tiberius göra sig ånyo påmindt. Med militärens tillhjälp kom hela raden af de
1 näst följande kejsarne på tronen; på militären tänkte redan Seianus med sina härsklystna planer.

Soldaterna, ej blott officerarne, hade redan begynt visa egen
2 vilja, begynt kommentera gifna order i stället för att utföra dem. Och när det gällde makten, hade officerarne ingen auktoritet mer, utan tvingades följa det våldsamma manskapet. Ja, myteriet började ofta med mord på befälet, och man handlade medvetet, enhetligt, under det jäsningen var allmän.

Härens bevågenhet var stundom rätt egendomlig; sällan hade
3 någon med förträffliga egenskaper så vunnit den, som Vitellius med sin slapphet. Ett märkvärdigt prof på trohet mot denne anföres. Då kejsarens läge blef betänkligt, dolde han det och uppsköt därmed icke det onda, utan blott dess botemedel. Hade han erkänt sakläget och tagit råd, hade dock något hopp funnits och stridskrafter; men då han utspred glada budskap, snärjdes han i sin falskhet. Med underrättelserna från kriget teg han själf på ett besynnerligt sätt och undertryckte dem, desto allmännare kända och mer uppskrämmande blefvo de. En centurion, som förgäfves sökte lifva kejsarens mod, erbjöd sig då att taga reda på fiendens verkliga styrka. När han återvände, skänkte kejsaren ingen tro till hans uppgifter, utan beskyllde honom för att ha tagit mutor. Mannen tog då lifvet af sig för att med detta kraftiga bevis öfvertyga kejsaren. — När hans trupper slutligen
4 måste gifva sig, skedde det i full ordning. En del bortkastade sina vapen lika mycket af vrede som af fruktan. I den långa raden af kapitulerande sågs ingen med nedslagna blickar, utan de gingo bistra och likgiltiga för massans bifall och hån. Några försökte bryta sig igenom bevakningens leder; ingen fällde ett ovärdigt yttrande.

Å andra sidan kunde militären icke uppehålla en furstes sjunkande välde, sådant det drastiskt beskrifves vid Vitellii slut. — Nero,
5 som visade alt större fruktan och omgaf sig med fördubblade vaktposter, höll själfva Rom och omnäjden, äfven flod och haf, i belägringstillstånd. Kavalleri och infanteri svärmade omkring öfver alt, äfven i grannstäderna uppblandadt med germaner, för hvilka kejsaren, emedan de voro utländingar, hyste mer förtroende. Hela skaror af häktade fördes ikring. I det sista afgörande ögonblicket sveks dock Nero, som bekant, af så godt som alla.

Utmärkande för soldatväldet var utom den otyglade brutaliteten en plundringslystnad, som riktade sig äfven mot medborgare. Okänd var icke häller den tiden provokation af oroligheter för att få till- 1
fälle till blodiga repressalier och byte.

Ett annat besläktadt, oberäkneligt moment vid tronombyten var 2
massan, särskildt pöbeln i Rom, en brokig blandning, krypande, feg, lömsk, vild, om den ock sällan spelade annat än biroller. Mest ville den gifva sina känslor luft i rop och toma demonstrationer (studiis inanibus). För hopen gafs ingen medelväg; den uppträdde terroriserande, om den icke själf hyste fruktan; men intogs den häraf, kunde den utan vidare lämnas ur räkningen, där den lurade på alla bättre ställda. För den väpnade och vapenlösa massan var gemensamt begäret efter vinning och nöjen, med hvars tillfredsställande den lätt köptes, oberoende af moraliska eller politiska synpunkter, om de äfven föregåfvos för skenets skull.

Den osäkerhet, som trots en skräckinjagande regim följde med envåldsmakten, berodde till stor del på regentens person och omgifning; den måste tålas som naturolyckor. Och med upproren följ- 3
de blott olyckor, då kraften ofta svek i det afgörande ögonblicket, då hoppet om strafflöshet bröt mångens styrka, då viljorna icke voro fullt eniga om medlen, icke ens om målet, och då den stora allmänheten var likgiltig, militären osäker. Särskildt angående Pisos sammansvärjning fäller väl Tacitus i förbigående något vackert epitet, 4
men han blott förvånar sig öfver den stora förtegenheten i början, och hos en allena finner han rena patriotiska afsikter. Det olyckliga slutet berör honom föga, och de moraliska orsakerna till utgången framhållas starkt.

Med större sympati upptages en annan utväg att undgå principatets missbruk, adoptionen af en god efterträdare. Galbas tal 5
vid ett dylikt tillfälle innehåller i detta afseende synpunkter af intresse. Pisos ypperliga anlag och hans fosterlandskärlek hade förmått kejsaren att fredligt öfverlåta furstemakten, som tidigare vunnits i blodig täflan. Han hade följt den högstsalige Augusti föredöme, men utan att binda sig vid sin egen ätt: inom hela fäderneslandet hade han valt den värdigaste. I stället för den politiska friheten skulle nu den förmånen vinnas, att furstarne valdes. Vid en adoption är omdömet oförvilladt, och valet kontrolleras af folkets bifall.

I de råd Galba gifver tronföljaren ligger icke något återgående till större politisk frihet, och hela denna ansats till fursteval genom fursten gick i kvaf under de tätt på hvarandra följande våldsamma regeringsombyten, hvilka den närmaste framtiden fick upplefva, samt därpå genom flaviernas mera bestående välde. Ja de dynastiska in-
1 tressena låter Tacitus med vanlig opartiskhet äfven finna en vältalig tolk.

Furstemaktens inflytande på folket visade sig mer i det onda än i det goda; de många lagarna och den despotiska ordningen förbättrade icke tillståndet, men furstens personliga exempel kunde uträtta något, såsom på Vespasiani tid.

Då man under Tiberius begynte uppmärksamma den öfver-
2 handtagande lyxen och slöseriet, lämnade man åsido svårare förhållanden i detta afseende, som kunde döljas, men det stigande öfverflödet i bordets njutningar var altför påtagligt för att icke fordra ett inskridande. Tiberius fann det tvifvelaktigt om ett så utbredt ondt kunde hämmas, om åtgärderna skulle hafva någon annan verkan än att visa en skamlig vanmakt i samhället och brännmärka flere betydande personer. Af fursten, sade han, väntade man sig för mycket; hvar och en tager åt sig de goda gärningarnas lön, men för allmänna fel blir monarken ensam en förhatlig exponent. Hvilken lyx borde han nu först förkväfva och skära ut efter den gamla tidens mått: de omåttligt stora villorna, massorna af domestiker från alla världens nationer, de väldiga guld- och silperpjeserna och taflorna, de fantastiska dräkterna för män och kvinnor om hvarandra, kvinnornas specialitet, juvelerna, för hvilka våra penningar föras till utlandet och till fientliga folk. — I societeten och vid supeerna är alt sådant föremål för angrepp, och man fordrar måttlighet; men stadgas lag och straff, skola dessa samma människor ropa på samhällslifvets omstörtande, säga att de mest lysande föras till afgrundens brant och att ingen kan gå fri från anklagelse. Blir ett fysiskt ondt inrotadt och svårare, kan det häfvas blott genom starka och obehagliga medel. Men människosinnet, som lider och på en gång sprider fördärf, som sjukas och dock brinner, kan icke dämpas med lindrigare medel än den tärande lusten fordrar.

Hur många lagar, stiftade mot lyxen, hafva icke glömts eller, hvad som är ännu skamligare, föraktats och gifvit lasten blott större trygghet. Har man begär till det ännu icke förbjudna, kan man

frukta ett förbud; men om förbudet strafflöst öfverskrides, finnes mer ingen fruktan eller skam. Hvarför rådde fordom sparsamhet? Därför att hvar enskild iakttog måtta, därför att alla kände sig som medborgare i samma fädernestad; och icke funnos då retelser af sådan art, när romareväldet var inskränkt till Italien. Men vi ha lärt oss genom utländska segrar att tära på andras gods, genom inhemska att tära på vårt eget. — Hur obetydligt är ej det som nu framdrages mot alt det öfriga. Framhåller då ingen, att Italien icke kan existera utan utländsk hjälp, att romarfolkets lifsuppehälle dagligen riskeras genom vind och våg. Om ej provinsernas förråd skulle undsätta herrar och slafvar och åkerarbetet, så finge vi lefva af våra parker och villor. Sådant måste regeringen tänka på, genom uraktlåtenhet häri skulle vi gå till botten. — För det öfriga måste botemedlet sökas i vårt inre; må vi förbättras af hederskänslan, de fattiga af nödvändigheten, de rika af öfvermättnaden. Men vill en embetsman strängt och verksamt beifra det onda, har han kejsarens erkännande. — Vill man däremot blott uppträda som anklagare och därför skörda popularitet, men lämna härmed förenad fiendskap åt fursten, så må man veta, att också han ej är snål på förargelse. För det allmänna får han ofta påtaga sig svår och farlig fiendskap, men att göra det utan resultat, är hvarken honom eller folket nyttigt, och han undanber sig det med rätta. — Inga åtgärder vidtogos; men Tacitus framhåller att taffellyxen småningom aftog genom naturlig reaktion, närmast genom så många rika familjers undergång i de medborgerliga blodbaden, och vidare genom faran af en lysande ställning, men äfven genom nya element med bättre seder. Af den sedliga kraften hos sin egen — redan lyckligare — tid väntar han därför en förbättring.

Moraliska förhållanden öfvertänker Tacitus mest i beröring med det politiska lifvet. Han framhåller oftast medborgarens dygder: manlighet och fasthet, betänksamhet, men ock beslutsamhet i faror, ståndaktighet in i döden, särskildt vid frivillig död, som Tacitus ofta anser fullt berättigad och nödvändig. Å andra sindan fordrar han självbehärskning och hofsamhet, också under dåliga regenter, samt kraftig verksamhet i det allmännas intresse. Väl äro overksamheten och fegheten — ignavia hette båda — föraktliga, men handlingskraften är icke i och för sig lofvärd, utan blott då den riktas på ädla mål. — Den rättsinnade medborgaren uppfyllde med opartiskhet och

sträng rättskänsla sina plikter, han föraktade pennigen, nöjde sig med måttlig framgång i lifvet, aktade sig för skrytsamhet, högmod och härsklystnad, hvilka stå långt från allvar och värdighet. Men hedern själf, ädla mäns passion, bör ej sökas med konstlade medel, och andras förtjänster bör man ej nedtrycka. Det är klokt att afse det reella intresset bredvid det ideella. Men upphöjdt är att ställa dygden öfver alt annat, som det verkliga goda, och att se dess lön i det goda medvetandet allena.

Utom de medborgerliga förtjänsterna ger Tacitus i sina skildringar och tankar rum äfven åt andra dygder. Bredvid fördömandet
1 af utsväfningar möta vi exempel på sinnets renhet. Hos Titus anmärker Tacitus dennes böjelse för Berenice, förklarlig för hans ungdomliga sinne, men tillägger, att han härigenom i intet afseende hindrades i sina politiska värf. Hos den unga kvinnan är gammaldags kyskhet en hedersbenämning. Germanernas äktenskap framställer Tacitus i lifliga färger: hustrun påminner om den nordiska sköldmön, och ett äktenskapsbrott bestraffas strängt. Sedlighetsbrott är ej där ett föremål för löje; att förföra och bli förförd skylles ej på tidsandan. Agricola och hans gemål lefde i en ovanlig endräkt, och
2 i ömsesidig kärlek föredrog den ene den andra — således långt ifrån den modernaste principen af „självhäfdelse". Fruktsamhet är en prydnad för hustrun.

Det är i särskilda tankar, i spridda drag, alt efter det Tacitus meddelar de historiska fakta, han ger oss sin samhällspsykologi och en inre karakteristik af envåldspolitiken. Äfven personerna, de stora som små, analyserar han icke hela för sig, icke för deras egen skull, utan i deras historiska handlingar. I följd häraf hafva kritikerna ofta mot Tacitus framhållit enskilda, af dem altför lifligt och ensidigt uppfattade drag, utan att fasthålla det historiska sammanhanget och samla detaljerna till ett helt. I annat fall skulle det visa sig att Tacitus sällan röjer en ytlig, overklig — för att icke alls tala om en fingerad — uppfattnings inkonsekvens, och det vore frestande att från denna synpunkt mönstra de kända personligheterna och kritikernas angrepp. Men det skulle föra för långt och icke gifva andra själsbilder än dem den fördomsfria läsningen af Tacitus redan länge fasthållit.

Från psykologisk synpunkt vore det af lika stort intresse att

genomgå de karakteristiker af mindre betydande personligheter Tacitus i förbigående utför eller rättare sagdt antyder, förnämligast med lefnadskonturer och för öfrigt blott med några få träffande ord. Äfven här möter oss den äkta forskarens sakliga koncentration, icke retoriskt biverk eller poetisk fyllighet. Vi skulle här i statshistoriskt perspektiv se ett helt galleri af de mest olika figurer: militärer högre och lägre, hofmän i en stor mängd variationer, kvinnor från olika samhällslager, provincialer, barbarer, hos alla om ej lifvets blodfulla färg, så dock verklighetens säkra drag. Men det blefve svårt att här rycka dem från deras historiska milieu och lika svårt att inställa dem här utan att upprepa snart sagdt Taciti hela verk.

Fruktlöst blefve det äfven, isynnerhet för en icke-psykolog, att söka ordna och klargöra de tusental psykologiska smådrag Tacitus ständigt i sin framställning anför. Redan i ungefär en åttondedel af hans arbeten, första boken af Historiae och, med stigande antal, annalernas femtonde bok uppgå de tillsammantagna med öfriga reflekterande element till minst 600. Det är naturligtvis affekterna Tacitus i synnerhet skildrar eller antyder. — Som märkligt i etiskt hänseende må nämnas, att straff och hämd på Germanici mördare 1
betecknas som en rättmätig tröst för hans barn och föräldrar. —
Märklig är ock iakttagelsen af sambandet mellan utsväfningar och 2
grym våldsamhet.

Njutbar blir kanhända en så vidt möjligt ordnad sammanställning af de reflexioner och andra tankar Tacitus uttalar, mest med de oroliga tiderna, upproren och krigen, enväldet och det politiska förfallet som bakgrund. Många och flere af de haltfullaste äro här utelämnade, då de i annat sammanhang ingått i det föregående eller i skriften om Tacitus som häfdatecknare. De återstående återgifvas med Taciti ord, några få gifva sig indirekt ur hans framställning.

Ingen är så benägen för blodig strid, att han icke skulle föredraga lugnets värde framom farorna — h. 4, 76.

Den ovissa framtiden väcker obehag, och man finner sig i det närvarande — h. 4, 69.

Blott få äro de som tänka på fäderneslandets heder, flertalet resonnerar det som tryggheten bjuder — a. 12, 48.

I oroliga tider och medborgerlig söndring ha de värsta den största makten; ädel verksamhet kräfves i fred och lugn — h. 4, 1.

Under det falska skyddet af frihetens namn uppträda vansläktade människor till fosterlandets fördärf — a. 11, 17.

Privata olyckor döljas af politiska brott — h. 1, 53.

Statsvisheten vill fred i fosterlandet; män af det lättare slaget, som icke tänka på framtiden, uppröras af toma förhoppningar; många, som i följd af krossad kredit ha det ängsligt i lugna förhållanden, lifvas upp i orostider och känna sig tryggast under allmän osäkerhet — h. 1, 88.

Det är fattigdom som förnämligast skapar politisk fräckhet — a. 14, 57.

Att hysa förkärlek för det nya och äfventyrliga är en passionerad och ofta bedräglig fåfänga — 14, 22.

Folket begär och bäfvar för omhvälfningar — a. 15, 46.

Det säkra vilja människor icke hafva — Dial. 37.

I fria förhållanden leder fiendskap till fara — Germ. 21.

Upproren begynnas med hemliga samtal, fortgå med vidt sväfvande rykten, hvilka beredvilligt upptagas af de okunnigaste eller ock hos de oroliga, som äro passionerade för omstörtningar — a. 2, 39.

I farliga tider lyssnar man till folkets rop lika mycket som till de klokas råd — h. 3, 58.

Då tvedräkt och själfsvåld råda, uppblåsas äfven små saker till stora rörelser — h. 2, 10.

Massan är ombytlig vid plötsligheter — h. 1, 69.

Den första förargelsen har i oro den största betydelse — h. 1, 33.

Ropet gäller mycket i nya företag — a. 15, 59.

Fruktan ger osäkra råd — a. 3, 9.

I stor oro anses det som händt vara det värsta — h. 3, 40.

Ingen vet, alla försäkra — h. 1, 35.

Alla ge föreskrifter, ingen utför dem — h. 3, 73.

Alla dela råd, få dela faran — h. 3, 69.

Käck före afgörandet, feg i farans stund — h. 1, 68.

Försiktig och klok — efter afgörandet tilltagsen och stortalig — Agr. 29.

Modigast i striden är den som före den var lugnast — h. 1, 84.

Den, som i svårt läge dröjer vid halfmesyrer, hvarken vågar ett afgörande eller undviker det — h. 3, 40.

Olyckans råd anser sådant vara bäst, som kommer för sent — h. 1, 39.

I uppror gäller handlingskraft mer än rådighet — h. 1, 30.

Intet dröjsmål tåla de planer, som prisas blott om de fullföljas — h. 1, 38.

Brytningstider äro de lägligaste för stora företag — h. 1, 21.

Man bör ej dröja, då hvila är farligare än obetänksamhet — h. 1, 21.

Barbarers ifver svalnar vid dröjsmål eller öfvergår till trolöshet — a. 12, 12.

Segern behöfver icke göra redo för sig — h. 4, 14.

Stora brott börjas med fara och slutas med pris — a. 12, 67.

I allmän förvirring är tvedräkten det värsta onda — a. 4, 49.

I de rättsinnades ögon är det en lika stor sorg att döda som att gå under — h. 1, 29.

Penningen är i medborgerliga krig starkare än svärdet — h. 2, 32, 84.

Guldet har samma värde i god som ond tid — h. 1, 73.

I uppror är det första ordet svårast — h. 2, 80.

I medborgerliga krig är också de enskildas djärfhet en makt — h. 3, 59.

Där flertalet är, där äro alla upproriska — h. 1, 56.

I uppror har det goda och dåliga ej sitt rätta värde, utan det beror på skriket — h. 4, 73.

De som öfverlägga om affall, ha redan fullbordat det — h. 2, 77.

Vid kapitulation är det svårast att börja öfverlägga — Agr. 15.

I inbördes krig måste början öfverlåtas åt lyckan — h. 3, 60.

Rop, sår, blod helt öppet; orsaken dold; tillfället styr alt — a. 1, 49.

Respekten gäller hos en militär för vältalighet — a. 15, 26.
I medborgarkrig kan soldaten tillåta sig mer än befälet — h. 2, 29.

---

1 Trohet är den värsta anklagelsen vid affall — h. 1, 59.
Förrädaren är förhatlig äfven för sin nya herre — a. 1, 58.
De kufvades enda tröst är känslan af samhörighet — 2, 41.
Den energiske må veta att dö med skäl — h. 1, 21.
Efter inbördes krig sammansmälta sällan segrare och besegrade i fast trohetsförbund — h. 2, 7.
I fred ser man på skäl och förtjänst; när kriget bryter in, faller den oskyldige med den skyldige — a. 1, 48.
De illasinnade enas bättre om krig än om endräktig fred — h. 1, 54.
Den soldat som är slö vid mödan, är mest tilltagsen vid uppror — h. 2, 99.
De som gjutit blod egga mest till uppror — h. 2, 23.
Rättsinnades grämelse retar mest de onde — h. 1, 38.
Hoprafsade skarors seger är ej ära, deras flykt ej skam — h. 2, 12.
Bland civila förledes soldaten lättast till myteri — h. 1, 53.
Pöbeln ansätter en rättsinnad, men tiger fegt, om den får svar — a. 14, 49.
En om en, så brytes mängdens enighet — h. 4, 46.
På möten ropar massan bifall till det som ett fåtal börjar med; i det enskilda lifvet kännes bättre menige man — a. 2, 12.
När misstankar gro, injagar och hyser man rädsla — h. 1, 81.
Den som fruktas är stor nog för de rädda — h. 2, 76.

Stridslyckan dela alla, motgången får en på sin räkning — Agr. 27.
Som krigets början är, så talar ryktet under fortsättningen — h. 2, 20.
Håll fast vid ryktet: som början är, så det hela — Agr. 18.
De första slagen ge fruktan eller förtröstan — a. 12, 31.
I drabbningen besegras först ögonen — Germ. 43.
Guld och silfver skyddar icke, sårar icke — Agr. 32.

Folkets rop låter ingen vara utan rival — a. 14, 29.
Menigheten är ifrig att uppspåra fiendskap — h. 4, 11.
Allmänheten vränger tillfälligheter till fel — a. 4, 64.
Man tror lättast på hat — h. 1, 34.
Det nya tros bäst om det är sorgligt — h. 1, 19.
I största ropet är det okända — Agr. 25, 30.
De frånvarande ha det bästa namnet. — h. 2, 83.
Människosinnet älskar att företrädesvis tro det i dunkel höljda — h. 1, 22.
Det nya ger anledning till olika rykten — a. 14, 20.
Främmande seder äro lika förhatliga om de äro goda eller dåliga — a. 2, 2.
Trälsinnet glädes öfver en ny herre, men hatar honom blott värre efteråt — a. 12, 30; a. 2, 1.
Bland tjänare är den senast komne kamraternas narr — Agr. 31.
Tjänstvilligast äro de som försmås. — h. 4, 71.

Furstar dö, samhället är evigt — a. 3, 6.
Ostadigt är maktens rykte, om den ej stödes af egen styrka — a. 13, 9.
Att styra det hela är farlig börda — a. 1, 11.
Aldrig är öfvervåld tryggadt — h. 2, 92.
I maktgemenskap råder sällan endräkt — a. 13, 2.
Till ålderns dag är den mäktige osäker — a. 12, 42.
Fruktan och skräck äro svaga band för kärlek; tagas de bort, börjar den hata, som upphört att frukta — Agr. 32.
De bästa redskap för en god regering äro goda vänner — h. 4, 7.
Den som sträfvar till makten kan ej gå medelvägen — h. 2, 74.
Steget till härskaremakten är svårt; har du tagit det, komma tjänare och tjänster — a. 4, 7.
Med overksamhet hålles ej ett välde; makten är erkänd om den är stark — a. 15, 1.
Öppenhet och frisinthet leda fursten till undergång, om de äro utan måtta — h. 3, 86.
Den djärfve och tilltagsne gäller bland barbarer för pålitligast och förnämast — a. 1, 57.
Hopen ser på furstens yttre — h. 1, 7.
Icke alltid far ropet vilse, det väljer ock någon gång — Agr. 9.

Härföraredygd är en furstlig egenskap — Agr. 39.

Detsamma är icke värdigt för furstar och stormakter som för vanliga familjer och stater — a. 3, 6.

Utan toma former större verklig makt — a. 4, 41.

Vid maktutöfning betyda ofta auktoriteten och klokheten mer än vapen och våld — a. 13, 6.

Fursten måste tänka på sitt rykte, ej på sin egen fördel — a. 4, 40.

Räkenskap för en allena, det är maktens lag — a. 1, 6.

Så är envåldshärskarens skaplynne: böjelse för fruktan, men för lustar, när tryggad ställning vunnits — h. 4, 83.

Lyckan yppar hos de mäktiga girighet och öfvermod och andra dolda fel — h. 3, 49.

Den ombytlige monarken föraktas och fruktas — h. 2, 92.

Sträng och snabb bestraffning är kungased — a. 6, 32; a. 16, 23.

En makt grundlagd med brott kan ej utöfvas i ädla värf — h. 1, 30, 83.

Våld och guld och lustarnas yttersta framfart höra till ett sjunkande välde — h. 3, 41.

Efter en dålig regent är den första dagen den bästa — h. 4, 42.

Monarker ledas vid sina gunstlingar då de gifvit dem alt, och gunstlingarna ledas då de ha intet öfrigt att önska — a. 3, 30.

Statens olyckor användas till enskild fördel — a. 5, 3.

De sämsta, som hysa misstro till sakläget och frukta en förändring, bereda sig enskild gunst som värn mot allmänhetens hat — h. 1, 72.

Medhjälpare i de mäktiges ogärningar hatas af dem såsom en ständig förebråelse — a. 14, 62.

Slutet på hvarje audiens hos regenter är en tacksägelse — a. 14, 56.

Gjorda tjänster mottagas gärna, så länge de kunna gäldas; men därutöfver skördas hat i stället för tack — a. 4, 18.

Det synes klart när furstars handlingar berömmas med verklig tillfredställelse — a. 4, 31.

För pina och pris är vägen öppen öfver alt — a. 15, 59.

När bitande skämt har någon sanning i sig, stinger det länge — a. 15, 68.

Själfsvåldigt tal blir fräckare, om det måste dölja sig — a. 5, 4.

Politisk förföljelse bibehåller folk vid godt rykte äfven utan förtjänst — a. 12, 16.

Anklagelse för majestätsbrott skyddar för goda lagars verkan — h. 1, 77.

Personlig frihet och envälde gå ej lätt ihop — h. 4, 64.

Äfven de vilda djuren glömma sitt mod, om de hållas instängda — h. 4, 64.

Ingen är så förslafvad, att han ej håller på frihetens namn — h. 4, 73.

Naturen har gifvit ljus och sol åt alla och all jorden åt tappra män — h. 4, 64.

Det som hos kufvade folkstammar kallas civilisation är blott ett stycke träldom — Agr. 21.

Lydfolks tapperhet är icke de styrande i smaken; och tryggad aflägsenhet är blott mera misstänkt — Agr. 31.

Förträffligt sluta krigen, om förlåtelse afgör dem — a. 12, 19.

Föga uträttar vapenmakten, om den följes af oförrätter — Agr. 19

Blodig bestraffning kallas tukt och förbättring — h. 1, 37.

Bland starka och maktsjuka är lugnet bedrägligt — Germ. 36.

Trygghet och ära gå tillsammans i försvarskrig — Agr. 33.

Striden skänker ära åt de tappra och trygghet åt de fega — Agr. 30.

Hårdnackad mot fienden, men välvillig mot den bönfallande; triumfer firas blott öfver motståndskraftiga furstar och folk — a. 12, 20.

Militärisk skicklighet vet man ej af i lugna tider; freden håller de overksamma och driftiga på samma nivå — a. 12, 12.

Stora och små samhällens fel är okunnighet om det rätta och afund — Agr. 1.

Hofsamhet bör icke försmås af de högsta — a. 15, 2.

Genom att hålla undan äran, ökar man den — Agr. 18.

Det ligger i människans natur att med den skarpaste blick betrakta en nyss vunnen lycka och i den fordra måtta mest af den som varit ens jämnlike — h. 2, 20.

Sällsynt är den hänsynsfullhet, som vill finna, icke själf skapa förträfflighet — Agr. 7.

Att medgörlighet icke minskar myndigheten, stränghet icke sympatin, det lyckas sällan — Agr. 8.

Längre vara föredömen än lagar — h. 4, 22.

Ypperliga lagar och ädla föredömen frambringas ur andras fel — a. 15, 20.

Lagar stiftas ofta med energi, men slutet blir bristande omvårdnad — a. 6, 17.

Man tänker på skenet, föraktar det goda medvetandet — a. 15, 18.

Den mänskliga svagheten gör att botemedlen för samhällets fel verka trögare än det onda; andliga sträfvanden undertryckas lättare än de åter väckas till lif; overksamheten är behaglig, lätjan afskys först och älskas till slut — Agr. 3.

Med lugn följer likgiltighet: frihet och medborgerlig duglighet förloras på en gång — Agr. 11.

Förtjänsten uppskattas bäst i de tider då den födes — Agr. 1.

En stor tid skapar stora män — Dial. 37.

Verksamhetslusten förtvinar och sorglösheten tilltager, om hopp och fruktan ej bero på människan själf; alla vänta lugnt andras hjälp, fega mot sig själfva, en börda för det hela — a. 2, 38.

Genom att försöka kommer mycket i gång, som synes omöjligt för de tröga — a. 15, 59.

Man följer lätt i det man ej själf vill göra början med — h. 1, 55.

Alla obeslutsamma och förhastade företag bedrifvas i början hett, men lamt efter en tid — h. 3, 58.

Snabbhet närmar sig fruktan, dröjsmål fasthet — Germ. 30.

Brottsliga företag vinna styrka af det första anloppet, goda planer af dröjsmål; nästa minut har du samma möjlighet att gå på, men att återvända ligger ej mer i din makt — h. 1, 32.

Många rättsinnades fördärf har det varit att försmå det långsamma säkra för att påskynda det förtidiga med fara — a. 3, 66.

Grufligare olycka fins ej än den, i hvilken du själf rusar — h. 3, 66.

En god sak kan leda till fördärf, om den ej skötes med omdöme — h. 1, 83.

De renas planer äro rena, i uppenbara brott är fräckhet en hjälp — a. 11, 26.

Intet söka för skryt, intet vägra af fruktan — Agr. 5.

Äfven tappra män skrämmas af det plötsliga — a. 15, 59.

Fruktan förlamar äfven den mest uppöfvade vältalighet — a. 3, 67.

Vekt är mannasinnet i olyckan — a. 4, 68.

När sorg brutit ut, är det svårt att hålla den tillbaka — a. 4, 69.

Kvinnor sörja, männen minnas — Germ. 27.

Det är ej den egentliga väntjänsten att med overksam klagan följa den bortgångne, utan att minnas hvad han velat och att fullgöra hvad han bjöd — a. 2, 71.

Ömkligt är att anklagas för vänskaps skull och att anklaga en vän — a. 5, 6.

I kärlek och vrede bannor och böner, förebråelse oeh godtgörelse — a. 13, 44.

Värst är hatet bland grannar — h. 4, 70.

Det är lättare att gälda en oförrätt än en välgärning, ty tacksamhet hålles för börda, hämnd för vinst — h. 4, 3.

Den som är falsk i kärlek, förställer dock ej sitt hat — a. 6, 44.

Lämna tid åt skriket att aftyna, den färska oviljan är mången oskyldig öfvermäktig — a, 2, 77.

Genom falska beskyllningar, det lättaste i världen, går den sluge bofven framom den hofsamme rättsinnade — h. 1, 87.

Hatets orsak är skarpare om den är obillig — a. 1, 30.

Död med ära är mer än lif med skam — Agr. 33.

En och hvar får sin ära afvägd af eftervärlden — a. 4, 35.

Tacitus håller sig i sin världsåskådning och forskning icke inom
människolifvets gränser och psykiska fakta, utan försöker sig äfven
1 på naturförhållanden. Härtill fick han anledning redan i sin Agri-
cola, då det gällde Britanniens geografi, men ännu mer i Germania.
Dock finnas äfven i de rent historiska skrifterna beskrifningar af
naturhistoriskt innehåll. Icke heller i dessa saker förfar Tacitus som
retoriker eller poet; hans skildringar äro i allmänhet rent sakliga,
knappa och nyktra, och blott kuriositetsintresset synes han något
litet skatta åt, åtminstone från modern synpunkt bedömdt. Äfven
här dröjer han icke sällan vid orsakerna, någon gång uppträder han
2 därvid tillochmed i eget namn, och hans kritik synes vaken äfven
på detta fält. Det kan ej nekas att han stundom också från antik
3 ståndpunkt, tagit fel, men han står dock långt framom t. ex. Caesars
naiva, åtminstone utan kommentarier anförda uppgift om älgarne,
hvilka icke skulle ha några leder i benen, icke skulle kunna stiga
upp om de fallit o. s. v. Hur som helst, bedömandet i denna del
tillhör naturforskningen; en lekman har blott sina intryck af fram-
ställningens allvar äfven på detta speciella område.

I tänkandet som i Taciti arbete öfverhufvud tager hans hufvud-
mål, principatets historia, den yttre och den inre, försteget.

Tacitus är tänkare, men han är framför alt historieforskare och
romarvärldens främsta häfdatecknare, i litteraturen den sista store
romaren.

Noter och tillägg.

Sid. 1 not. 1) Belysande för gången af Taciti bildning och utveckling är Dialogus de oratoribus, om ock skriften ej med absolut visshet kan tillskrifvas Tacitus; senast härom G. Wörpel i Wochenschift für klassische Philologie 1906 XXXIII Sp. 835.

2) De omtvistade orden hos Quintilianus X 1, 104 *superest adhuc* o. s. v. anse många icke kunna tillämpas på en så ung man som Tacitus den tiden var; tvärtom synas de åsyfta just en yngre, af hvilken ännu (adhuc) mycket väntas; jfr VI 2, 1 adhuc opus superest; XII 11, 18 ne ea quidem tempora idonea quae supersunt; I 8, 5 huic rei superest tempus; XI 1, 10 quod superesset ex vita. — 3) Dial. 37.

S. 2 n. 1). Om detta slags pragmatism i historieskrifningen jfr K. W. Nitzsch, Polybius, zur Geschichte antiker Politik und Historiographie, Kiel 1842, s. 139.

2) Blott för äreminnet öfver Agricola gör Tacitus själf ett undantag och anför pietetsskäl. — Om historikerns subjektiva värdesättning i sina bedömanden jfr senast A. D. Xenopol i Deutsche Litteraturzeitung 1906 XXVII Sp. 2118. — 3) Quint. IV 2. — 4) jfr annal. IV 32.

S. 3 n. 1) Hist. IV 54. — 2) Germ. 33. — 3) Agr. 3. — 4) Agric. 1; ann. III 55 där J. Müller Beiträge zur Kritik und Erklärung des Cornelius Tacitus, del. III s. 34 vill läsa *animorum certamina*, med mera liviansk än taciteisk färg. Jämför angående själfva saken ann. II 88 och i motsatt riktning ann. IV 33.

5) Tacitus som reell och själfständig tänkare, oberoende af filosofiska system har redan F. Stäudlin i sin Geschichte des Skepticimus väl, om ock i största korthet karakteriserat. Bidrag till frågan ha bland de i „Tacitus som häfdatecknare“ anförda författarne i synnerhet följande lämnat: Süvern, Haase, Nipperdey-Andresen, von Ranke, Peter. Märkligast bland de äldre är K. Hoffmeister, Weltanschanung des Tacitus, Essen 1831.

S. 4. n. 1) Agr. 4. Cicero de fin. I 1; jfr Dial. 31. — 2) Hist. IV 5; jfr ann. XIV 12, Dial. 19. — ann. XVI 32; jfr det karakteristiska

yttrandet om Seneca ann. XIII, 42 samt ann. XIV 16. — 3) Hist. IV 5; jfr ann. XIV 59. — 4) Hist. I 4. — 5) Hist. IV 49; I 86; jfr ann. I 28.

S. 5 n. 1) ann. XVI 1. — 2) ann. XVI 6. — 3) ann. XV 38. — 4) ann. XII 64; XV 48. — ann. XV 6; Hist. I 16, II 82; Germ. 36 jfr Agr. 44. Germ. 30; jfr Hist. III 18; ann. II 21; Hist. IV 58, III 59, IV 67; V 10, 20, 21. — 5) Hist. III 46; jfr ann. XIV 11 publica fortuna 6) Hist. II 1 Struebat iam fortuna; jfr Hist. II 49; ann. III 18 — 7) Hist. IV 47; jfr Hist. II 70, 84.

8) Jfr ann. XV 17 optimam Fortunam orandam. Fortuna för naturligtvis äfven olycka med sig, t. ex. Hist. I 15, II 27, ann. VI 22, likasom casus kan vara lycklig, t. ex. ann. I 13; X 19, XII 50; XIII 36. *Sors* är tämligen liktydigt med dessa, men närmar sig det majestätiska allvaret hos fatum och är då den enhvar oundvikligt tilldelade lefnadslotten, en hvars öde. — 9) t. ex. Dial. 13, Agr. 45, jfr Agr. 42; Hist. III 38; ann. XI 2;XIV 12, 47, 62; ann. VI 10. — 10) Hist. V 10. — ann. I 3; jfr Hist. II 71.

11) Jfr Haases inledning not. 165 och där anförda ställen, dock icke alla. — ann. XII 64. — hist. IV 72. — Hist. I 71 *velut* fataliter. — ann. I 55.

S. 6 1) ann. XI 26. — 2) ann. V 4, jfr II 42. — 3) ann. XV 61. — 4) ann. III 30. — Hist. III 1. — ann. XVI 5; jfr Agr. 13 monstratus fatis Vespasianus. 5) Hist. I 50; jfr fortuna Hist. II 7 med annan skiftning. — Hist. II 69 fatis. — Hist. V 13 tantam fatorum magnitudinem. — ann. VI 46; Hist. I 10. — 6) Hist. I 18; Hist. II 82 — 7) ann. IV 20.

S. 7 n. 1) ann. VI 22. — 2) Hist. IV 26. — 3) Hist. IV 54.

S. 8 n. 1) ann. XVI 13; jfr ann. I 30. — 2) Hist. II 38. — 3) ann. I 39, XIV 12. — ann. IV 1; jfr i en mindre sak ann. XI 21. — 4) Hist. I 3. — 5) ann. XVI 32.

6) Annorlunda P. N. Liebert De doctrina Taciti, Wirceburgi 1868 p. 14, 15, och den af honom citerade Döllinger. — 7) Germ. 5. — 8) Hist. III 72.

S. 9. n. 1) ann. XVI 25; intellektuell öfverlägsenhet gäller det däremot Dial. 8 i ett liknande uttrycksätt. — 2) ann. III 36. Sådana och liknande uttalanden se t. ex. Hist. IV 78, 85; Hist. IV 53 praesides imperii deos, 58; V 24, 25; ann. I 30, 43, IV 28, XI 5; XIV 6 där *fortuna* sammanställes likasom Hist. IV 57; ann. XIV 35; — Hist. IV 59 *numina* och *fatum*, jfr ann. XIII 17, XVI 13; Hist. V 17; ann. II 40, III 58, Agr. 15; jfr Hist. V 25 och ann. XV 24. — 3) Hist. IV 81. — 4) Germ. 33. — 5) Hist. I 29. — 6) ann. I 68.

S. 10 n. 1) ann. XII 43. — 2) ann. XV 36, jfr XV 2. — ann. I 73. — Hist. III 33. — 3) ann. XIII 41, XIV 5 (velut, quasi) jfr ann. IV 27, Hist. IV 78. — 4) ann. II 71. — 5) ann. XIII 41. — 6) ann. XII 6; Hist. II 47; ann. I 39, II 15, IV 27, Hist. II 76, jfr II 33 fortunam et deos et numen Othonis.

7) ann. IV 38; Hist. V 4, 5; Germ. 34; ann. XII 13, VI 28, XV 41, XII 61, Hist. II 3; ann. I 59, II 60; Hist. IV 61; Dial. 12; se äfven Liebert s. 60 f., vidare ann. II 8, XVI 22; — Germ 34; ann. I 79; jfr XIV 5. —

S. 11 n. 1) Hist. V 5; Germ. 9, jfr Germ. 34, 39, där dock gudaboningen framställes som vantro. I det föregående har förf. utlagt sin åsikt utan polemik mot afvikande meningar af Hoffmeister, Haase, Nipperdey, o. a. — 2) Om *veneratio* se J. Müller Beiträge zur Kritik und Erklärung des Cornelius Tacitus IV s. 32. Se för öfrigt Hist. IV 53 och jämför bönen kort därefter IV 58. — 3) jfr ann. VI 12, XI 15. — ann. XV 23; ann. XV 71; ann. XIV 12, 64; jfr VI 25 (under Tiberius). Angående Galbas störtande (Hist. I 40) se Tacitus som häfdatecknare s. 48, 49. — 4) Hist. II 70. — 5) ann. XIV 22; jfr ann. XV 45.

S. 12 n. 1) ann. IV 58. — 2) Hist. II 50; jfr Germ. 3 ex ingenio suo quisque demat vel addat fidem. — 3) Hist. II 78; jfr V 13. Se numera ock R. Lembert Der Wunderglaube bei Römern und Griechen I Augsburg 1905. — 4) Hist. I 10. — Hist. II 2, 3, 4. — 5) ann. II 14, 17; jfr Hist. I 62; ann. II 54, XIV 9. Se vidare Hist. I. 18, jfr. Hist. I 27; ann. XII 43; ann. XII 64 (cognitum est portendi); ann. XIV 32; ann. XV 7; ann. XI 21.

S. 13 n. 1) jfr Liv. 43, 13, 1; det „fornsinne“ som kommer öfver Livius kände också Tacitus tydligen af, ehuru han mötte det med starkare kritik. — 2) Hist. II 1, — Hist. I 86. — Hist. II 91, IV 26, IV 49; ann. I 28, XIII 58, XIV 22, ann. XV 74; Hist. I 22; jfr ann. XIII 17, 41, 58, XIV 22 (bis); XI 31, IV 64, II 24, II 69; se vidare ann. IV 58; XVI 1, XIV 12.

S. 14 n. 1) Hist. III 56. — 2) ann. XV 34; jfr Hist. V 13. — 3) Hist. I 27, jfr I 6, 37. — 4) Hist. I 22; jfr. ann. II 27, 32, III 22, XII 22, 52, 59, XVI 14. — 5) Angående den härmed besläktade identifieringen af olika folks gudar se bl. a. W. Nestle i Berliner philologische Wochenschrift 1906 sp. 950. — 6) Hist. V. 13; från samma synpunkt bör Taciti uppfattning af de kristna bedömas, se Tacitus som häfdatecknare s. 26, 27.

7) I „forma mentis aeterna“ ser Nipperdey mindre riktigt ett bevis för antagandet af individuell odödlighet.

S. 15 n. 1) En egendomlig parallel är Hist. V 5. — 2) Seneca själf Dial. VI 25 lofvar knappt mer än Tacitus ann. XV 62, 63; jfr ann. II 71, 72, 73. — ann. IV 38. — ann. IV 52.

Bland nyare arbeten öfver romersk divination må slutligen här anföras Fr. Luterbacher, Der Prodigienglaube und Prodigienstil der Römer, Burgdorf 1904, och isynnerhet L. Wülker, Die geschichtliche Entwickelung des Prodigienwesens bei den Römern, Leipzig 1903.

S. 16 n. 1) ann. III 26 vetustissimi mortalium; jfr Tacitus som häfdatecknare s. 27, 28. — 2) ann. I 1. — 3) Hist. IV 37. — Hist. II 38. — 4) ann. XV 53; ann. I 4; —

5) ann. XIV 40; Ett fall af kleptomani omtalar Tacitus, Hist. I 48, hos en hofman, som stal en gyllene bägare och därefter enligt Claudii befallning serverades med lerkärl. — 6) ann. VI 16, 17; III 32; IV 63.

S. 17 n. 1) ann. II 32; — ann. XIV 60, 69; ann. XIV 13. — 2) ann. I 7; ann. XI 21; jfr ann. IV 1. — 3) Hist. II 71; vidare t. ex. ann. III 47; jfr III 65, XV 74, XIII 41; ann. II 53; — ann. IV 17. — 4) ann. I 77, 81, II 51, III 60, XIII 24. — 5) ann. IV 19, jfr F. Ritter i Mus. Phil. N. F. XVII s. 117. 6) ann. I 46, 47; — ann. II 82. — 7) a. XIV 60, 61.

S. 18 n. 1) jfr Tacitus som häfdat. s. 52, 72; ann. I 11; IV 52, IV 31; ann. XIV 56; ann. XIV 7 f. jfr XV 35. — 2) ann. XV 36, jfr Ph. Fabia, Néron acteur, Lyon 1906, i Bulletin de la Société des amis de l'université. — 3) ann. III 12—17; jfr XIII 27.

S. 19 n. 1) Hist. IV 50. — 2) Hist. I 2; ann. VI 7, IV 30, I 74. 3) ann. IV 69. — 4) ann. IV 28.

S. 20 n. 1) ann. VI 10, V 2. — 2) ann. I 34, II 5; ann. XI 20, II 41; Agr. 41; ann. XIII 53; ann. VI 39; Agr. 6, ann. XIV 47, jfr VI 27, Agr. 17; ann. IV 32, XV 36; ann. IV 72 f.

S. 21 n. 1) ann. IV 2. — 2) t. ex. Hist. II 39, I 83, 84; Hist. III 49, ann. I 32. — 3) Hist. III 86; Hist. III 54. — 4) Hist. III 63, IV 2. — 5) ann. XV 58, 59.

S. 22 n. 1) t. ex. Hist. I 64, ann. XII 54. — 2) Hist. I 61, Hist. I 32, III 58, IV 37, ann. I 29 vulgus, soldathopen. — 3) Hist. VI 74. — 4) ann. XV 49, 50, 51 tanti decoris, honesta. — 4) Hist. I 15 f. jfr ann. III 56.

S. 23 n. 1) Hist. IV 52. — 2) ann. III 53 f.

S. 24 n. 1) t. ex. Agr. 42 f. vidare ann. IV 1; Hist. III 77; I 48; Hist. IV 5; Agr. 8, 9; Hist. IV 6; Hist. IV 5, Agr. 44, Agr. 1, ann. III 26 o. a. st.

S. 25 n. 1) Hist. II 2; ann. III 69; Germ. 18 f. — 2) Agr. 3; ann. II 41, jfr XIV 1.

S. 26 1) ann. III 12. — 2) ann. XV 35, XVI 6, 18.

S. 29 1) jfr Hist. I 31 och därtill J. Müller Beiträge zur Kritik u. Erkl. d. Corn. Tac. I s. 21.

S. 35 n. 1) Jfr Lieberts tidigare citerade arbete s. 25, 26,. Blott ett mindre antal hithörande ställen antecknar jag här: h. 1, 79; 2, 3; 2, 93; 3, 55; 4, 60; 5, 3 ff.; a. 6, 35 12, 56 f; 12, 63; 15, 5, 6, 7; 15, 42 f.; 15, 57; 15, 63 f.; 15, 70; 16, 2. — 2) Agr. 10 credo quod, Germ. 45 crediderim — 3) Bell. Gall. 6, 27.

Summarium.

De Tacito historico pag. 1, 2, 3 — de sapientiae studio Taciteo p. 4. — de fortuna (et casu) p. 4, 5 — de fato 5, 6, 7 — de deis p. 7, 8, 9, 10 — de natura deorum, de religione, de divinatione etc. p. 10, 11, 12, 13 — de peregrinorum deis p. 14 — de animo immortali p. 14, 15 — fortunae ludum minus dignum qui explicetur discerni a fati occulta lege et a deis, qui semper mores hominum spectent, etiam cum Romanos et totum saeculum ira sua et poenis iustis adficiant; divinas res raro veras, multo saepius falsas praedici; in manu et libera voluntate hominum mores eorum certe esse positos; animi certe memoriam esse immortalem et in ea inesse vim ad honesta facienda; de ethica vi numquam dubitare Tacitum neque ideo pessima de rebus sive Romanis sive humanis omnino cogitare p. 15 — de libertate et dominatione, de vitiis potentium p. 16, 17 — de adulatione et simulatione p. 17, 18, 19, — de delatoribus, de invidia cet. p. 19, 20 — de militibus et vulgo p. 21, 22 — de seditione et de meliore dominationis remedio, adoptione p. 22, 23 — de corruptis moribus p. 23, 24 — de boni civis moribus et virtutibus p. 24, 25 — mentes et animos hominum in Hist. I et annal. XV sexcenties Tacitum explicare vel saltem levius tangere p. 26 — singulae Taciti sententiae, quae non ante sunt in his libellis commemoratae, adferuntur: de discordia civili, de tumultu et seditione, de militibus seditiosis, de bellis et pugnis, de principibus, de libertate, de virtutibus civium, de ceteris moribus; de naturae rebus p. 27 ad p. 34.

Pag. 35 demonstratur Quintilianum X 1,104 de iuvene locutum, fortasse de Tacito, qui sublatis aliis historicis superesset, de quo multa cives sperare t.

005621223
35 638